

๑๑๐. ญาณทัสสนะปฏิสังยุตด้วยสัมมาทิฐิ

The Knowledge and Vision Endowed with Right Views

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

การประพฤติปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องจิตบริสุทธิ์ปราศจากนิรวณ คือ “จิตตวิสุทธิ” โดยผู้ปฏิบัติธรรมต้องศึกษาเรียนรู้ให้ถึงแก่นข้อประพฤติปฏิบัติอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่ไปจับได้แต่ส่วนกระพี้เปลือกไม้ แล้วหลงไหลขาดสติไปกันใหญ่ เพราะจิตที่ไม่สะอาดบริสุทธิ์เข้าไปปรุงแต่งคิดไปเอง ใครบอกใครเตือนก็ไม่ฟังอีก กว่าจะถึงบางอ้อก็เลยไปถึงบางพลัด คือ พลัดออกนอกเส้นทางอริยมรรค เมื่อถึงได้ (๑) “ปัญญาเห็นธรรม” [ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักษุ คือ ความรู้ความเห็นใน “ธรรมจักร” = อภิญญา คือ ความรู้คมชัด] แล้วถึงจะเกิด (๒) “ปัญญาตรัสรู้-สัมโพธิะ” คือ ความรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ต่อจากนั้นจึงเป็นขั้นตอนใน (๓) “นิพพาน” คือ สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอสรภาพสมบูรณ์ ในนัยสำคัญแห่ง คำว่า “จิตตวิสุทธิ” นั้น ตรงกับ คำว่า “จิตตภาวนา” หมายถึง การเจริญจิต การพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเป็นสมาธิและอุเบกขา [จตุตถฌาน] เจริญองกามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย [สัมมาทิฐิ] เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ และสติขั้น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น โดยมุ่งหมายเอา “จตุตถฌาน: อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ” ที่เรียกว่า “จิตประภัสสร” คือ “หมดจด-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มีมลทิน-ปราศจากนิรวณ-ปราศจากอุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว” และทำให้เกิด “ญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณทัสสนะ” ไม่ใช่เกิดโทษทรพยากราวขึ้น [พอกพูนกิเลส] อันเป็นจิตที่ปฏิสังยุตด้วยปัญญาทั้งหลาย คือ “จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” ที่จะต่อเนื่องในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป ที่เรียกว่า “ปัญญาญาณ” ทั้งหมดที่ถึงพร้อมด้วย “ทิวฐิสัมปทา-ทิวฐิวุทธิ” [อริยมรรคมีองค์ ๘] ในปัญญาญาณที่เกิดขึ้นภายในคนนั้น ย่อมกลายเป็นธรรมเครื่องสำคัญที่เกื้อกูลให้ออกจากสังขารทั้งหลายแห่งวัฏฏะ คือ “อุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์” ไปสู่ “โลกุตตรธรรม ๘” คือ ภาวะจิตที่เหนือวิสัยโลกที่มนุษย์เป็นอยู่ ได้แก่ อริยมรรค ๘-อริยผล ๘-นิพพาน ๑ ฉะนั้น ศีลบริสุทธิ์เป็นอธิศีล [วินัยปิฎกทั้งปวง] จิตบริสุทธิ์เป็นอธิจิตต์ [สูตรตันตปิฎกทั้งปวง] และ ปัญญาบริสุทธิ์เป็นอธิปัญญา [อภิธรรมปิฎกทั้งปวง] จึงทำให้เกิด “ยถาภูตญาณทัสสนะ” หมายถึง ปัญญาที่รู้เห็นสภาวะธรรมทั้งหลายตามเป็นจริง ไม่วิปริตไปจาก “กฎธรรมชาติ” หรือ ความคิดคลาดเคลื่อนจากความจริงในจิตของตน [ตัณหา-ทิวฐิ-มานะ] ซึ่งจะกลายเป็นธรรมเครื่องสำคัญที่ก่อให้เกิดเจริญองกามใน “ปัญญาญาณ” ทั้งหมด อันไพบูลย์ยิ่งต่อไป จนถึงความตรัสรู้ได้ซึ่ง “สัมโพธิญาณ” และสามารถเข้าถึง “สัจภาวะแห่งนิพพาน” อย่างแท้จริง และในขั้นตอนการประพฤติปฏิบัติธรรมทั้งหมดนี้ คือ เส้นทางอันนำไปสู่ปฏิบัติอันยิ่งยวด อันประเสริฐด้วยปัญญาแท้จริง ที่อยู่สถิตใน “กระแสแห่งอริยมรรค” นั่นเอง.

บทความที่ ๑๐๐ ประจำปี ๒๕๕๘ – ญาณทัสสนะปฏิสังยุตต์ด้วยสัมมาทิฐิ

สาระสำคัญในข้อธรรมที่จะนำไปสู่ภาวะอันถูกต้องถึงความเป็นไปตามธรรมชาติ ที่แท้จริงในชีวิต คือ **“ทิฐิสัมปทา”** (ข้อ ๕ ในบุพนิมิตแห่งมรรค ๗: แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดี ด้วยถือปฏิบัติด้วยข้ออันประเสริฐสมบูรณ์ตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ จักดำเนินก้าวไปในมัชฌิมาปฏิปทา) หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยทิฐิ การทำทิฐิให้ถึงพร้อม การตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผล เช่นถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ด้วยการศึกษาค้นคว้า วิจัยธรรม จากพระไตรปิฎก วิจัยทางคติโลก ฟังหรือสนทนากับผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ ปราชญ์มุณีทางพระพุทธศาสนา ผู้เป็นกัลยาณมิตรทรงศีลหรือทรงคุณธรรม ที่กล่าวได้ว่า ผู้ถือเป็นสัตบุรุษแท้ คนดีแท้ในสังคม เรียกว่า (๑) ความรู้อันเกิดจาก **“ปรโตโฆสะ”** [Hearing or Learning from Others] คือ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร อันเป็นปัจจัยในส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด **“สัมมาทิฐิ”** ก่อน เรียกว่า **“สุตมยปัญญา”** และความเชื่อและความคิดที่ถูกต้อง ด้วยการสืบสาวตามแนวเหตุปัจจัย [หลักปฏิจจนูปบาท] ด้วยหลักตรรกวิทยา [Logics] คือ **“วิธีการอนุมาน-วิธีการอุปมาน”** [Deduction and Induction] หรือด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ [Scientific Methods] คือ ระเบียบวิธีวิจัย [Research Methodology] เรียกว่า (๒) ความรู้อันเกิดจาก **“โยนิโสมนสิการ”** [Proper Consideration] คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น นั่นคือ ทำในใจโดยแยกคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นกระบวนการคิดที่เกิดขึ้นสืบเนื่องภายในตนตั้งแต่เกิด อันเป็นปัจจัยในอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิด **“สัมมาทิฐิ”** ฉะนั้น ปัญญาใน ๒ ส่วนแรกนี้ย่อมเป็นทุนทางปัญญาที่สำคัญ ที่จะทำให้เกิดปัญญาที่องงามในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่เรียกว่า **“ภาวนามยปัญญา”** หมายถึง ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญภาวนากรรมฐาน ไม่ใช่ปัญญาสามัญอย่าง ๒ ปัญญาแรกทีกล่าวมา แต่อย่างไรก็ตาม **“สุตมยปัญญา”** ที่เกิดจากการฟังและการสืบค้นพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดปัญญารู้รอบเพราะสามารถกำหนดรู้เห็นในภาวนากรรมฐานได้ [ยถาภูตญาณทัสสนะ] นั้น ย่อมเรียกว่า **“สุตมยญาณ”** [ความคิดเห็นที่สหระคด้วย **“จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง”** ที่เรียกอีกอย่างว่า **“ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ”** หรือ **“ปัญญาเห็นธรรมอันเยี่ยม” = ธรรมจักร-อาณาจักรแห่งธรรมทั้งปวง]** ฉะนั้นพื้นฐานความรู้ **“ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา”** ของแต่ละบุคคลนั้น มีความแตกต่างกันตามความสามารถในการสร้างสมใน **“ปัญญาบารมี”** ที่จะปบเกิดความรู้แจ้งใน ปัญญาเห็นในอริยสัจ ๔ ปัญญาหยั่งรู้ในกาลทั้ง ๓ หรือ ปัญญาเห็นในหลักอทิปปัจจยตา อันเป็นปัญญาสำคัญที่ปิดระงับความไม่รู้จริงแห่ง **“อวิชา”** [อสัมปชัญญะ-ความไม่รู้ไม่เห็น]ทั้งหลายที่จะเข้ามาปิดบังปัญญาให้อ่อนกำลัง จนเกิดความหลงไม่มีสติ **“สัมโมหะ”** หรือ **“มฏฐัสัจจะ”** คือ ไม่มีสติ ระลึกล้มไปไม่ได้ ระลึกล้มไปก็ไม่ได้ นึกไม่ออก จำไม่ได้ พันเพื่อน หลงลืม อนึ่ง ภาวะจิตดังกล่าวนี้ บัณฑิตหรือพระอริยเจ้าท่านไม่สรรเสริญให้ถือเป็นประเพณีทั้งสิ้น

ฉะนั้น คำว่า “อวิชชา-Ignorance” นั้น เป็นคำที่เป็นปฏิปักษ์ขัดแย้งกับ คำว่า “ปัญญา-Wisdom” [จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง] และ เป็นกิเลสเครื่องที่เกี่ยวข้อให้จิตผูกติดเพติดเพลินอยู่กับคติโลกหรือกระแสโลก อันคัดแย้งกับแนวทางสามกลางแห่งปัญญา คือ “มัชฌิมาปฏิปทา” [The Middle Path] ที่จะนำผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบด้วยการเจริญ “อริยมรรคมีองค์ ๘” ให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏ อันเป็นภพภูมิที่จิตวิญญาณเวียนว่ายตายเกิดไม่สิ้นสุดด้วยสังสารทุกข์ [มีทั้งสุขและทุกข์หมุนเวียนสลับกันไป] ที่เรียกว่า “วิวัฏฐะ” [นิพพาน] หมายถึง ภาวะอันปราศจากการเกิดและการดับในภวัจกร ปราศจากอกุศลมูลทั้ง ๓ ได้แก่ “ราคะ-โทสะ-โมหะ” ปราศจากนัยว่า “ตัวกู-ของกู” [I-Myself and Mine] ที่จะครอบครองโลกพิภพนี้ คำว่า “ปราศจาก” จึงมีนัยเกี่ยวข้องกับ คำว่า “อนัตตตา-สูญญตา” [Impersonal-Void Deliverance] ซึ่งไม่ได้แปลว่า “ขาดสูญ” ตามแนวคิดแบบ “อูเจททิฏฐิ-Annihilationism” (ข้อ ๒ ในทิวฎฐิ ๒) หมายถึง ความเห็นว่าขาดสูญ ความเห็นว่ามัตตตาและโลกซึ่งจักพินาสขาดสูญหมดสิ้นไป หรือ ภาวะที่ถูกทำลายล้าง อย่างเช่น “อิติทวารวถา” คือ เรื่องที่ถกเถียงกันว่าสูญไปว่า “เป็นอย่างนั้น-ไม่เป็นอย่างนี้” หรือว่า “เป็นอย่างนี้-ไม่เป็นอย่างนั้น” สุดโต่งกันไป เช่น “ว่าเที่ยงแท้-ว่าขาดสูญ” ๑ “ว่าได้-ว่าเสีย” ๑ “ว่าให้ปรนเปรอตามใจอยาก-ว่าให้กบิบเครียดเคร่ง” อันเข้ากับทำนองแนวคิดเอกนิยม [Extreme Monism] “ที่สุด ๒ อย่าง-อันตา ๒” [The Two Extremes] หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ผิดพลาดไม่อาจนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ ๒ อย่าง อันเป็นปฏิปักษ์โดยตรงกับ “มัชฌิมาปฏิปทา” ได้แก่ (๑) การประกอบตนให้พัวพันด้วยความสุขในกามทั้งหลาย การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข เรียกว่า “กามสุขัลลิกานุโยค” [Extreme Hedonism] (๒) การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่คนเปล่า หรือการทรมานตนให้ลำบากเปล่า การบีบคั้นทรมานตนให้เดือดร้อนด้วยการบำเพ็ญเพียรตบะ อย่างเช่น นักบวชนอกพุทธศาสนา เรียกว่า “อิตถกิลมถานุโยค” [Extreme Asceticism] อันเป็นความเห็นที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงตามธรรมดา ผิดกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติ ที่เรียกว่า “กฏธรรมชาติ” [Natural Law] แต่อย่างไรก็ตาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปฏิเสธแนวคิดแบบสุดโต่งในเอกนิยม [Monism] ๑ แนวคิดแบบสุดโต่งในทวินิยม [Dualism] ๑ แนวคิดแบบพหุนิยม-แบบผสมผสาน [Polygenism or Eclecticism] ๑ แต่พระองค์ทรงให้เลือกแบบหลายมุมมองรวมกันเป็นแบบ “แนวคิดองค์รวม” [Holism] ไม่ใช่การแยกออกเป็นส่วนๆ ขาดสูญออกจากกัน เป็นการปฏิเสธมิติความสัมพันธ์แบบเหตุปัจจัย [Conditioned Genesis] ตามหลัก “อิทัปปัจจยตา-ปฏิจจสมุปบาท” [ปัจจัยการ-ตตตา: ได้แก่ อวิชชา-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชราวมณะ และอกุศลวิบาก ได้แก่ ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ (โศกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส) ก็มีพร้อม] โดยถือหลักการเชิงทฤษฎีว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” เมื่อพิจารณาถึงภาวะที่ธรรมทั้งทั้งหลายมาประชุมรวมกัน [สฬหุดติ] นั่นคือ (๑) ความเกิดขึ้นแห่งธรรมทั้งหลายร่วมกัน [เอกุปปาทะ] (๒) ความดับไปแห่งธรรมทั้งหลายร่วมกัน [เอกนิโรธะ] ส่วนภาวะที่เป็นแหล่งรวมของธรรมทั้งหลายนั้นเป็นเอกภาพร่วมกัน เรียกว่า “เอกนิสสยะ” ให้พิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ ที่นอกเหนือจากองค์ธรรม ๑๒ อย่างในปฏิจจสมุปบาท คือ “ปัจจัย ๒๔” ดังนี้

“ปัจจัย ๒๔” [ตถตา] หมายถึง ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุหรือเป็นเงื่อนไข ให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง

- (๑) “เหตุปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเหตุ
- (๒) “อาร์มณปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอารมณ์
- (๓) “อธิปติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าใหญ่
- (๔) “อนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่อง ไม่มีช่องระหว่าง
- (๕) “สมนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องทันที
- (๖) “สหชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน
- (๗) “อัญญมัญญปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยอาศัยซึ่งกันและกัน
- (๘) “นิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย
- (๙) “อุปนิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเครื่องหนุนหรือกระตุ้นเร้า
- (๑๐) “ปุเรชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดก่อน
- (๑๑) “ปัจฉาชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดทีหลัง
- (๑๒) “อาเสวนปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยการเข้าไปช่วยหรือทำให้ชิน
- (๑๓) “กรรมปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นกรรมคือเจตจำนง
- (๑๔) “วิปากปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นวิปาก
- (๑๕) “อาหารปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอาหาร หรือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง
- (๑๖) “อินทริยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าการ
- (๑๗) “ฉานปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยภาวะจิตที่เป็นฉาน
- (๑๘) “มรรคปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นมรรค
- (๑๙) “สัมปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยประกอบกัน
- (๒๐) “วิปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน
- (๒๑) “อติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องมีอยู่
- (๒๒) “นัตติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่มีอยู่
- (๒๓) “วิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องปราศไป
- (๒๔) “อวิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป

ตามหลักการ [Principle] หรือทฤษฎี [Theory] ดังกล่าวนี้ ทำให้เกิด (๑) “ปัญญาในสมณะ” [สมถพละ = ขณิกัตถุญาณ-ทัสสนะ] กับ (๒) “ปัญญาในวิปัสสนา” [วิปัสสนพละ = ญาณในวิปัสสนา โดยเฉพาะ ขณิกัตถุญาณ-ธัมมัญญิตติญาณ] โดยให้พิจารณาถึง ธรรม ๖ ประการ ในรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) สติ-สัมปชัญญะ

- (๑.๑) “**สติ**” หมายถึง **สติ**: ความตามระลึก ความหวนระลึก **สติ**: กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทริย์ สติพละ สัมมาสติ อันใด นี้เรียกว่า “**สติ**” คำว่า “**สติพล**” ก็คือ **สตินั่นเอง** โดยที่ไม่หวนไหวไปเพราะความไม่มีสติ คำว่า “**สมาธิพล**” ก็คือ **สมาธินั่นเอง** โดยที่ไม่หวนไหวไปเพราะความฟุ้งซ่าน คำว่า “**สมถะ**” คือ **สมาธิ** และ คำว่า “**วิปัสสนา**” คือ **ปัญญา**
- (๑.๒) “**สัมปชัญญะ**” หมายถึง **ปัญญา**: กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปฏัก **ปัญญา**: ปัญญินทริย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ อันใด นี้เรียกว่า “**สัมปชัญญะ**” ฉะนั้น “**สัมปชัญญะ**” คือ **ญาณ** [ความรู้]

(๒) ปฏิสังขานพละ-ภาวนาพละ

- (๒.๑) “**ปฏิสังขานพละ**” [กำลังคือการพิจารณา] หมายถึง **ปัญญา**: กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปฏัก **ปัญญา**: ปัญญินทริย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ อันใด นี้เรียกว่า “**กำลังคือการพิจารณา**”
- (๒.๒) “**ภาวนาพละ**” [กำลังคือภาวนา] หมายถึง การเสพ การเจริญ การทำให้มาก ซึ่งกุศลธรรมทั้งหลาย อันใด นี้เรียกว่า “**กำลังคือภาวนา**” โทษมงคลแม้ทั้ง ๗ ได้แก่ (๑) “**สติ**” ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง (๒) “**ฉัมมวิจยะ**” ความเพียรธรรม ความสอดคล้อง สืบค้นธรรม (๓) “**วิริยะ**” ความเพียร (๔) “**ปีติ**” ความอิ่มใจ (๕) “**ปัสสัทธา**” ความผ่อนคลาย สงบเย็นกายใจ (๖) “**สมาธิ**” ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ (๗) “**อุเบกขา**” ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง จัดเป็น “**กำลังคือภาวนา**”

(๓) สมถะ-วิปัสสนา

(๓.๑) “**สมถะ**” หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า “**สมถะ**” ฉะนั้น คำว่า “**สมถะ**” คือ *สมาธิ* และ คำว่า “**วิปัสสนา**” คือ *ปัญญา* ฉะนั้น “**สมถะ**” นั่นเอง ชื่อว่า “**สมถนิमित**” ด้วยอำนาจนิमितแห่งสมถะ ที่ถือเอาอาการนั้นแล้ว ฟังให้เป็นไปอีก แม้นใน “**ปັคคาหนิมิต**” [นิमितที่เกิดเพราะความเพียร] ก็นัยนี้เช่นกัน

(๓.๒) “**วิปัสสนา**” หมายถึง **ปัญญา**: กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา**: ปัญญินทริย ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิอันใด นี้เรียกว่า “**วิปัสสนา**”

(๔) สมถนิमित-ปັคคาหนิมิต

(๔.๑) “**สมถนิमित**” หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า “**สมถนิमित**”

(๔.๒) “**ปັคคาหนิมิต**” หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประดับประคองธุระ วิริยะ วิริยินทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า “**ปັคคาหนิมิต**”

(๕) ปັคคาหะ-อวิกเขปะ

(๕.๑) “**ปັคคาหะ**” หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประดับประคองธุระ วิริยะ วิริยินทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า “**ปັคคาหะ**”

(๕.๒) “**อวิกเขปะ**” หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบสมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า “**อวิกเขปะ**”

(๖) สีสัมปทา-ทิวฐีสัมปทา

(๖.๑) **“สีสสัมปทา”** หมายถึง ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา ความไม่ล่วงละเมิดทางกายและทางวาจา สีลสังวรแม้ทั้งหมด จัดเป็น **“สีสสัมปทา”** ฉะนั้น คำว่า **“สีสสัมปทา”** ความว่า **“โสรัจจะ [“โสรัจจะ”** คือ ความเสงี่ยม อหยาศัยยาม รักความประณีต หมดจดเรียบร้อยงดงาม มักคู่กับ **“ขันติ”** คือ ความอดทน อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงาม และความมุ่งหมายอันชอบ เรียกว่า **“ธรรมทำให้งาม ๒”**] นั่นเอง ที่กล่าวไว้ข้างต้นอย่างนี้ว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น **“สีสสัมปทา”** คือ อะไร คือ ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ดังนี้ เรียกชื่อว่า **“สีสสัมปทา”** เพราะยังสีลให้ถึงพร้อมบริบูรณ์ แต่คำที่กล่าวในที่นี้ว่า **“สีลสังวร ทั้งหมด** ชื่อว่า **“สีสสัมปทา”** นี้ กล่าวไว้ เพื่อจะรวมเอาความไม่ล่วงละเมิดทางใจเข้ามาด้วยให้ครบถ้วน และ คำว่า **“ทิวฐีสัมปทา”** หมายถึง **“ญาณอันเป็นเครื่องทำทิวฐีให้บริบูรณ์”** ที่มาแล้วอย่างนี้ว่า บรรดาธรรมเหล่านั้น **“ทิวฐีสัมปทา”** คืออะไร คือความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ว่า ให้ท่านมีผล บุษามีผล เป็นต้น ซึ่งท่านผู้รู้ทั้งหลายทำความข้อนี้อันนี้ให้แจ้งแล้ว จึงประกาศไว้

(๖.๒) **“ทิวฐีสัมปทา”** หมายถึง ความเห็นว่า (๑) ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล (๒) การบูชาย่อมมีผล (๓) การบวงสรวงย่อมมีผล (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๕) โลกนี้มีอยู่ (๕) โลกอื่นมีอยู่ (๖) มารดามีอยู่ (๗) บิดามีอยู่ (๘) สัตว์ที่จุดและอุบัติมีอยู่ (๙) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีอยู่ในโลก (๑๐) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้ง ซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลก ดังนี้ **ปัญญา:** กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนด เฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลูก **ปัญญา:** ปัญญาในทิวฐี ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิวฐีมี่ลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้เรียกว่า **“ทิวฐีสัมปทา”** สัมมาทิวฐีแม้ทั้งหมด จัดเป็น **“ทิวฐีสัมปทา”**

ฉะนั้น เมื่อจิตของผู้ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิสงบสงัดจากนิรณทังหลายดีแล้ว [ฉน ๔: ปฐมฉน-ทุติยฉน-ตติยฉน-จตุตถฉน = จิตตสมาธิอันประกอบด้วย สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ ย่อมเป็น **“อธิจิตต์”** โดยปฏิตั้งยุคด้วย **“ธรรมสมาธิ ๕”** ได้แก่ **ปราโมทย์-ปีติ-ปีตัสสทธิ-สุข-สมาธิ** ไม่ว่าจะอยู่ในวิปัสสนาภูมิหรือไม่ก็ตาม นั่นคือ ไม่ขาดสติหวั่นไหวไปตามโลกธรรม คือ **“อวิกเขปะ”** ไม่ระวางสงสัยในธรรมที่ตนปฏิบัติอยู่ตามคำสอนของพระศาสดา เพราะจิตทรงสมาธิอยู่ตลอดเวลา ด้วย **ความไม่ประมาท-อัปมาทะ** ซึ่งทำให้จิตไม่ออกแวงเจริญพอกพูนด้วยสังขธรรมโดย **“โยนิโสมนสิการ”** ตลอดเวลา] นั่นคือ จิตนั้น [สติสัมปชัญญะ] ย่อมเป็นอิสระจากกิเลสอกุศลทั้งหลายในขณะนั้น ทำให้รู้เห็น [ญาณทัสสนะ] ภาวะอัน

เป็นไปใน “สังขาร-สังขารธรรม” [สังขตะ-สังขตธรรม = นามรูปแห่งเบญจขันธ์อันดำรงอยู่ เป็นสภาวะ
ปรุงแต่ง ด้วยเจตนาของตนที่ถูกกิเลสตัณหาวิชชาครอบงำอยู่ เรียกว่า “**อาการแพ้ใจตัวเอง**” สมถะและ
วิปัสสนาเป็นยากแก่แพ้ได้เป็นอย่างดี เพราะทำให้เกิด **สติ-ความไม่ประมาท** พร้อมด้วย **สัมปชัญญะ-ปัญญา**
รู้รอบ] ซึ่งประกอบด้วยธรรมมีอาการ ๓ อย่าง [ธรรมนิยาม ๓ = ปัญญารู้เห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์] ดังนี้

“**ธรรมนิยาม ๓**” หมายถึง กำหนดแน่นอนแห่งธรรมคา “**กฎธรรมชาติ**” ความจริงที่มีอยู่หรือดำรงอยู่ตาม
ธรรมคาของมัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทรงนำมาแสดงชี้แจงอธิบายให้คนทั้งหลายได้รู้ตาม ได้แก่

- (๑) “**สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา**” คือ **สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง**
- (๒) “**สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา**” คือ **สังขารทั้งปวง คงทนอยู่มิได้**
- (๓) “**สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา**” คือ **ธรรมทั้งปวง ไม่เป็นตัวตน**

สำหรับ “**กระบวนทัศน์**” [Paradigm] ที่เกิดขึ้นในจิตที่ประกอบด้วย “**สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ**”
ย่อมเป็นภาวะจิตที่ต้องสหระคด้วย “**สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ**” [ความเห็นชอบ-ความคิดชอบ] เพราะ
จิตได้รับการพัฒนาด้วยการเจริญภาวนากรรมฐาน [มนสิการกรรมฐาน ที่เจริญอยู่เรื่อยๆ เช่น อนุปัสสนา ๓
ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา] อำนาจแห่งปัญญาที่เกิดขึ้นด้วยจิตเป็นสมาธิอัน
บริสุทธิ์นี้มีอิทธิพลที่เหนือปัญญาสามัญที่เกิดจากการเรียนรู้แบบทางคติโลกอย่างสิ้นเชิง ขอเพียงอย่างเดียว
ให้ประพฤติปฏิบัติอย่างแท้จริง ไม่ไปตกหลุมพรางใน “**อบายภูมิ**” ทั้ง ๔ ก็พอ หมายถึง ภาวะจิตหรือคุณภาพ
ชีวิต อันปราศจากความเจริญ ดังนี้

- (๑) “**นิริยะ**” คือ แคนนรก-Hell ผู้ร่ำร้อนกระวนกระวาย ไม่มีความสุขความเจริญ
- (๒) “**ตริจฺจานโยนิ**” คือ แคนกำเนิดดิรัจฺจาน-Beasts ผู้มีดมัวโง่เขลา
- (๓) “**ปัตติวิสัย**” คือ แคนเปรต-Hungry Ghosts ผู้หิวกระหายไร้สุข
- (๔) “**อสุรกาย**” คือ แคนอสูร-Demons ผู้หวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง

ฉะนั้น ผู้หวั่นไหว ไม่สงบกายและใจ [**เจตสิก = เวทนา-สัญญา-สังขาร** และ **จิตใจ = วิญญาณ** ส่วน **ร่างกาย**
= **รูป**] ดำรงชีวิตด้วยความประมาท ไม่สำรวจอินทรีย์ทั้ง ๖ ของตนให้ดี ระดับจิตย่อมตกอยู่ถาวรแห่ง
อบายภูมิดังกล่าวข้างต้น แต่ถ้าจิตมีคุณภาพด้วยจิตตสมาธิดีแล้ว ย่อมเกิดปัญญารู้เท่าทันการ ไม่ให้จิตสัดสาย
ไปตามอารมณ์ความรู้สึกที่ตนปรุงแต่งขึ้นเอง อย่างขาดสติหรือหลงใหลลงงาย หรือจิตไม่ประกอบด้วย
“**สติสัมปชัญญะ**” คือ ไม่มีสมาธิที่จะกลายเป็น “**วิจารณ์ญาณ**” [Intuitive Knowledge] คือ การใช้เหตุผล
ประกอบการนึกคิด หรือ “**สามัญสำนึก**” [Conscience] คือ สติรู้ผู้รู้ชอบ [Common Senses] หิริโศตตปปะ
ความกลัวบาป จิตที่ปราศจากสติสัมปชัญญะ ก็หมายถึง “**จิตขำรุค**” [ทิฐิวินิบัตติ-มิจฺฉาทิฐิ] เป็นอาการ
ต้องการเวลาในการยกระดับจิตใหม่ให้สูงขึ้นกว่าปุถุชนธรรมคาแล้ว ให้หันหน้ามาปฏิบัติธรรมดีกว่า กิน
เหล้าแล้วคุยกับพวกโง่กลางค่างกลางคืน ย่อมไม่ได้ดีอะไร ถ้าได้ก็เพราะแบ่งผลประโยชน์ลงตัว ยังเป็นกา

พอกพูนกิเลสยิ่งขึ้น ชั่วสองมาตรฐาน คือ (๑) **ชั่วต่อตนเอง** ทำให้ป่วยยิ่งขึ้น ค้นหาสรรเสริญจากนรก ไม่ใช่สัตบุรุษ กับ (๒) **ชั่วต่อสังคม** ไปตายให้รกถนน ไปชนต้นไม้ข้างทางหรือเสาไฟฟ้า ถึงแม้จะทำให้มูลนิธิเก็บศพฝังงานทำก็ตาม สิ่งไม่ได้เรียกว่า “**ขันทานปรมัตถบารมี**” เพราะให้ชีวิตเป็นทานตามท้องถนน ก็ให้รู้สึกอายน้องหมาๆ มากๆ ก็แล้วกัน ไม่ใช่หน่อยๆ เพราะฉะนั้น “**จิตวิญญูณ**” เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม จะให้หันไปทางไหน มันก็ขึ้นอยู่กับจิตที่ได้รับการฝึกฝน ให้คุ้นกับความดี จิตที่ดี พฤติกรรมก็ดี ถ้าชินอยู่กับความชั่ว จิตก็ชั่วมีศีลชั่ว ก็มีพฤติกรรมชั่วๆ หลักการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ต้องการให้ผู้ปฏิบัติ ตามเห็นและหลุดพ้นจากความชั่วทั้งหลาย ทั้งที่เคยทำมาแล้ว และที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นก็ตาม หรือแม้แต่ดำริคิด ชอบด้วยปรารถนาจะไปช่วนในนรก ก็ไม่ใช่ข้อบัญญัติในพระธรรมวินัยนี้เลย ดังนั้น ผู้มีสติสัมปชัญญะ สมบูรณ์ครบรอบในภูมิแห่งวิปัสสนาดีแล้ว เมื่อจะมากิจดำริทำอะไรบนโลกนี้ต่อไป ย่อมประกอบด้วย “**สัมมาทิฐิ**” เพื่อพื้นจิตที่สะอาดบริสุทธิ์เช่นกัน คือ มีปัญญาที่พร้อมด้วยองค์ความรู้ ได้แก่ (๑) รู้จริงในสัง จขรรณที่ประเสริฐ คือ “**อริยสัจ ๔**” (๒) รู้รอบในกาลทั้ง ๓ ด้วยการให้เหตุและผล คือ “**ญาณ ๓-อัทธา ๓**” และ (๓) เข้าใจดีในมิตติความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย คือ “**อิทัปปัจจยตา-ปฏิจจสมุปบาท**” ปัญญาทั้งหลาย ดังกล่าวนี้ ย่อมมีอำนาจทำลายความไม่รู้จริง ได้แก่ “**อวิชชา ๔**” และ “**อวิชชา ๘**” ได้เป็นอย่างดี

เมื่อจิตปราศจากนิวรณ์ทั้งหลาย และกลายเป็น “**จิตประภัสสร**” [จุดตถมาน = อุเบกขา-เอกัคคตา] ได้จริง ย่อมสามารถให้เกิด “**ปฏิปทาญาณทัตสนวิสุทธี**” [**การทบทวน ๕**] ที่เรียกว่า “**วฏฐานคามินีปฏิปทา**” หรือ “**วิปัสสนาญาณ ๕-วิปัสสนาญาณ ๑๐**” อันเป็นปัญญารู้เห็นในความจริงของนามรูปโดยไตรลักษณ์ ได้แก่ **อนิจจตา-Impermanent ทุกขตา-Miserable อนัตตตา-Impersonal** อันเป็นจุดเริ่มต้นปัญญาในวิปัสสนา กัมมัฏฐาน กับ “**ญาณทัตสนวิสุทธี**” [อริยมรรค ๔] ได้เช่นกัน ในขั้นนี้ เรียกว่า “**ทิฐิวินิวิสุทธี-ความหมดจด แห่งทิฐิอันเป็นสัมมาทิฐิ**” และการแสวงหาโอกาสคิดชั่วทำชั่วย่อมเกิดขึ้นได้ยากในบุคคลเช่นนี้ เพราะมี อนุสติในความตายที่ย่อมเกิดขึ้นกับตน ที่ตนเลือกเวลาตายเองได้ยาก ไม่ใช่กระทำอัตวินิบาตกรรมฆ่าตนเอง [Suicide or Self-Immolation] จิตที่ทำลายตนเองได้ คือ จิตในอบายภูมิที่คุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เพราะอยู่ภูมิ เช่นนั้นมานาน ไม่มีโอกาสได้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดา เพราะคิดว่าชีวิตไม่มีทางออก เจอ พระก็อาจเจอของปลอม เจอคนก็เป็นพวกชวๆ มาเจอกัน ไม่มีอะไรช่วยให้ชีวิตดีขึ้นเลย แล้วคิดว่าตาย ดีกว่า ไปเกิดใหม่ น่าจะดีกว่านี้ “**คิดผิด...!**” [ให้ถอนความคิดนี้ซะ! แล้วศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี ไม่ใช่บำบุญ หลงบุญ คือ ท่านนั้นช่วยข้าสอง เพราะไม่มีสติสัมปชัญญะ เจอพวกเปรตในวัด] เมื่อจิตพัฒนามาอย่างถูกวิธี คิดดี คิดชอบ ทำดี ทำชอบ ด้วยการให้เหตุผล ย่อมเป็นตนของตัวเองที่สมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยคุณธรรม อันเป็น ธรรมชาติของคนดี ที่เรียกว่า “**สัตบุรุษ**” [ไม่ได้แปลว่า “**บุรุษผู้เป็นสัตว์**” ตามภาษาปากชาวบ้าน ที่ชอบเรียก คนเป็นสัตว์ ทั้งที่ชื่อคนตายก็ว่างเหอะ ก็ไม่เอามาใช้เรียกกัน ไม่น่าจะทำให้ชวเพราะเป็นของคนตายแล้ว คือ ไม่ใช่ของผี เพราะมีองค์ องค์ไม่รับ หรือองค์รับไม่ได้ เพราะเป็นคนมีองค์ หรือคนรับขันแล้วสาบานจะ รับใช้เทพเจ้า ผีसाง เทวดา ก็เปิดรับ ยังรับสมัครอยู่ เพราะท่านไม่รู้จักตนเอง นั่นเอง] แต่พระสัมมาสัมพุทธ เจ้าทรงค้นคว้าศึกษาภาวะจิตของมนุษย์มาเป็นอย่างดี ที่เรียกว่า “**ธรรม**” โดยแบ่งชั้นของออกเป็น “**ภูมิ ๔**”

ได้แก่ (๑) อกุศลธรรม-กุศลธรรม ได้แก่ กามาวจรภูมิ ๑ (๒) กุศลธรรม-อัพยาตธรรม ได้แก่ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ โลกุตตรภูมิ ๑ อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติธรรม [ภาวนากรรมฐาน] นั้น หมายถึง “สมณะ” กับ “วิปัสสนา” จิตของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ต้องประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ดังนี้

- (๑) “ญาณทัสสนะ” อันเกิดจาก “จรณะ ๑๕” ได้แก่ (๑) สีสัมปทา ๑: สังวร ๕ ได้แก่ ปาฏิโมกข สังวร-สติสังวร-ญาณสังวร-ขันติสังวร-วิริยสังวร (๒) อปัลลภกปฏิบัติ ๓: อินทริยสังวร-โภชนมัตตัญญุตญาณ-ชาคริยานุโยค (๓) สัทธรรม ๓: ศรัทธา-หิริ-โศตตปปะ-พาสุสัจจะ-วิริยารัมภะ-สติ-ปัญญา และ (๔) ฌาน ๔: ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน [วิชา ๓: ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-จตุปปาตญาณ-อาสวักขยญาณ และ ญาณ ๓: อตีตังสญาณ-อนาคตังสญาณ-ปัจจุปปันนังสญาณ]
- (๒) “ญาณในวิปัสสนา” อันเกิดจาก “ยถากุตญาณ” คือ ปัญญาเห็นสภาพธรรมตามเป็นจริง ที่เรียกว่า “จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” เพราะเกิดดวงตาปัญญาเห็นธรรมทั้งปวง ที่เรียกว่า “ธรรมจักร-อาณาจักรแห่งธรรม” ได้แก่ อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-ญาณ ๑๖ [โสฬสญาณ] -การจำแนกอารมณ์ ๓๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗

ฉะนั้น ในคำว่า “ปัญญาเห็นธรรม-ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักร” [ภาวนามยปัญญา] หมายถึง ความรู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับเป็นธรรมดา” ซึ่งเป็นปัญญาที่เห็นภาวะเกิดและดับแห่งสังขตธรรมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิจารณาปัญญาเห็นสภาพธรรมที่เป็นภาวะที่แปรปรวนในรูปธรรม [อุปาทายรูป ๒๔] ดังนี้

- (๑) “รูปัสสะ ลหุตตา” คือ ความเบา
- (๒) “รูปัสสะ มุทุตา” คือ ความอ่อนสลาย
- (๓) “รูปัสสะ กัมมัญญุตตา” คือ ความควรแก่การงาน
- (๔) “รูปัสสะ อุปยยะ” คือ ความก่อตัวหรือเติบโตขึ้น
- (๕) “รูปัสสะ สันตติ” คือ ความสืบต่อ
- (๖) “รูปัสสะ ขรตา” คือ ความทรุดโทรม
- (๗) “รูปัสสะ อนิจจตา” คือ ความปรวนแปรแตกสลาย

ในปัญญาเห็นสภาพธรรมแห่งรูปธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถมนสิการกรรมฐานนิมิตนั้น จนถึงรูปธรรมที่เล็กที่สุดในระดับ “อนุ-Molecule” จนถึงระดับระบบโครงสร้างของอนุภาคอะตอม ในทางธรรมเรียกว่า “รูปกลาป” หมายถึง หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด หน่วยรวมเล็กที่สุด ซึ่งมีองค์ประกอบที่จำเพาะแน่นอนมารวมกันขึ้นอันเป็นส่วนย่อยของรูปธรรมประเภทนั้นๆ โดยที่องค์ประกอบทั้งหมดมีลักษณะอาการ ดังนี้

- (๑) “**สหหุตติ**” คือ มีความเป็นไปร่วมกัน
- (๒) “**เอกุปปาตะ**” คือ เกิดขึ้นด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว
- (๓) “**เอกนิโรธะ**” คือ ดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว
- (๔) “**เอกนิสสยะ**” คือ มีมหาภูตรูปเป็นที่อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว

ปัญญาเห็นธรรมในรูปธรรมนี้ คือ กระบวนการพิจารณาสภาวธรรมบ่อยๆ ทำให้เกิดปัญญาต่างๆ ที่จะเข้าใจ ธรรมชาติอย่างถูกต้อง โดยพิจารณาเห็น (๑) การเกิด-**อุปปาตขณะ** (๒) การตั้งอยู่-**ฐิติขณะ** และ (๓) การ ดับ-**ภังคขณะ** [ธรรมนิยาม ๓ แห่งไตรลักษณ์ ว่าด้วย “กาล-เวลา” คือ “**อัทธา ๓**” นั่นเอง] ที่ปรากฏในสังขต ธรรมทั้งหลาย โดยมีภาวการณ์เกิดใน ๓ อาการ ได้แก่

- (๑) ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว = **อดีตอัทธา** คือ เวลาที่ผ่านมาด้วยขณะทั้ง ๓
- (๒) ธรรมทั้งหลายที่ไม่เกิดขึ้น = **อนาคตอัทธา** คือ เวลาที่ยังไม่ถึงขณะทั้ง ๓
- (๓) ธรรมทั้งหลายที่มีปกติเกิดขึ้น = **ปัจจุบันนัทธา** คือ เวลาที่พร้อมไปด้วยขณะทั้ง ๓

ฉะนั้น “**รูปกลาป**” ตามหลักทางอภิธรรม หมายถึง **หน่วยรวมรูปธรรมเล็กที่สุด ที่เป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของ รูปธรรมทั้งปวง** ได้แก่ “**สุทฐัญญูกกลาป**” [หน่วยรวมหมวด ๘ ล้วน] คือ กลาปซึ่งประกอบด้วย “**อวินิพโกครูป ๘**” [รูปธรรมแปดอย่างที่มีอยู่ด้วยกันเป็นประจำเสมอไป ไม่สามารถแยกพราออกจากรูปได้] โดยให้ พิจารณาธรรม ๓ อย่าง เป็นองค์ประกอบ คือ มหาภูตรูป ๔ อุปาทายรูป ๒๔ อวินิพโกครูป ๘ ได้แก่

- (๑) “**ปฐวี-ปฐวีธาตุ**” คือ ภาวะแผ่ขยายรองรับ
- (๒) “**อาโป-อาโปธาตุ**” คือ ภาวะเอบอบเกาะกุม
- (๓) “**เตโช-เตโชธาตุ**” คือ ภาวะร้อน
- (๔) “**วาโย-วาโยธาตุ**” คือ ภาวะเคลื่อนไหวเคร่งคัง
- (๕) “**วิณณะ-รูปธาตุ**” คือ สี รูปารมณ
- (๖) “**คันธะ-คันธธาตุ**” คือ กลิ่น คันธารมณ
- (๗) “**รสะ-รสธาตุ**” คือ รส รสธารมณ
- (๘) “**โอชา-โณภูฏัพพธาตุ**” คือ อาหารรูป โณภูฏัพพารมณ [ความอร่อย-อาหารคือคำข้าว-อาหารที่ กิน = กวพิงการอาหาร ข้อสังเกต คือในจำนวนวัตถุและโอชา ๒ อย่างนั้น “วัตถุ” บรรเทาความ กระวนกระวายหิวได้ แต่ไม่อาจจะรักษาชีวิตไว้ได้ ส่วน “โอชา” รักษาชีวิตไว้ได้ แต่ไม่อาจ บรรเทาความกระวนกระวายหิวได้]

อย่างไรก็ตาม “กลาป” [กะ-หลาป] แยกออกตามประเภทของสมุฏฐาน มี ๔ อย่าง ดังนี้

(๑) “**กัมมชกลาป**” คือ กลาปที่เกิดแต่กรรม หรือ *กรรมนิยาม*–Moral Laws นั่นคือ กฎธรรมชาติ เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ กระบวนการให้ผลของการกระทำ ซึ่งมี ๕ แบบ ได้แก่

- (๑.๑) จักขุทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + จักขุปสาทรูป]
- (๑.๒) โสตทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + โสตปสาทรูป]
- (๑.๓) ฆานทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + ฆานปสาทรูป]
- (๑.๔) ชิวหาทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + ชิวหาปสาทรูป]
- (๑.๕) กายทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + กายปสาทรูป]
- (๑.๖) อิตถีกาบทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + อิตถีกาทรูป]
- (๑.๗) ปุริสกาบทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + ปุริสกาทรูป]
- (๑.๘) วัตถุทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป + หทัยรูป]
- (๑.๙) ชีวิตนวกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + ชีวิตรูป]

(๒) “**จิตตชกลาป**” คือ กลาปที่เกิดแต่จิต หรือ *จิตตนิยาม*–Psychic Laws นั่นคือ กฎธรรมชาติ เกี่ยวกับการทำงานของจิต ซึ่งมี ๘ แบบ ได้แก่

- (๒.๑) สุทธัญฐกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘]
- (๒.๒) สัททนวกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + สัททรูป]
- (๒.๓) กายวิญญุตตินวกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + กายวิญญุตติรูป]
- (๒.๔) วจิวินญุตติสัทททสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + วจิวินญุตติรูป + สัททรูป]
- (๒.๕) ลหุตาทีเอกาทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + วิการรูป ๑]
- (๒.๖) สัททลหุตาทีทวาทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + สัททรูป + วิการรูป ๑]
- (๒.๗) กายวิญญุตติลหุตาทีทวาทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + กายวิญญุตติรูป + วิการรูป ๑]
- (๒.๘) วจิวินญุตติสัททลหุตาทีเตรสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + วจิวินญุตติรูป + สัททรูป + วิการรูป ๑]

(๓) “**อตุชกลาป**” คือ กลาปที่เกิดแต่อตุ หรือ *อตุนิยาม*–Physical Laws นั่นคือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับ อุณหภูมิ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะ ดิน น้ำ อากาศ และ ฤดูกาล อันเป็น สิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ มี ๔ แบบ ได้แก่

- (๓.๑) สุทธัญฐกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘]
- (๓.๒) สัททนวกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + สัททรูป]
- (๓.๓) ลหุตาทีเอกาทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + วิการรูป ๑]
- (๓.๔) สัททลหุตาทีทวาทสกกลาป [อวินิพ โภครูป ๘ + สัททรูป + วิการรูป ๑]

- (๔) “**อาหารชกลाप**” คือ กลาปที่เกิดแต่อาหาร หรือ **พีชนิยม**–Biological Laws นั่นคือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุกรรม เป็นต้น ซึ่งมี ๓ แบบ ได้แก่
- (๔.๑) สุทธิภูฏกกลาป [อวินิพโกครูป ๘]
  - (๔.๒) สัทททวกกลาป [อวินิพโกครูป ๘ + สัททรูป]
  - (๔.๓) ลหุตาทีเอกาทสกกลาป [อวินิพโกครูป ๘ + วิการรูป ๓]

ฉะนั้น ในขั้นตอนนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดปัญญารู้เห็นจากการอ่านคำบรรยายนี้ ยังไม่ใช่ปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาธรรมด้วย จิตตัววิปัสสนาจริงๆ คือ “**ญาณทัสสนะ**” [จิตประภัสสร] ที่ประกอบด้วย “**จิตตสมาธิแห่งรูปฌาน**” [ปฐมฌาน–ทุติยฌาน–ตติยฌาน–จตุตถฌาน] ไม่ใช่ “**อรุปรฌาน ๔**” [ข้อ ๗ ในกรรมฐาน ๔๐ คือ สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา] ก็ทำอย่างไรให้ได้ “**จิตตสมาธิ–เอกัคคตาแห่งสมาธิ**” ด้วยการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐานเท่านั้น ไม่สามารถหาซื้อได้ตามตลาดนัดทั่วไปหรือตามห้างสรรพสินค้า ลงมือทำเองให้ได้ก็แล้วกัน โดยพื้นฐานแห่งสมาธินั้น ย่อมเกิดจากการปฏิบัติธรรมมาถูกต้องตาม “**ไตรสิกขา**” จนเกิดปัญญารู้แจ้งในทางทฤษฎี [ขบทฤษฎีได้] นั่นคือ (๑) **ศีล–วินัยปิฎกทั้งหมด** (๒) **สมาธิ–สุดตันตปิฎกทั้งหมด** (๓) **ปัญญา–อภิธรรมปิฎกทั้งหมด** ก็ขอถือโอกาสเรียนเชิญ ณ กาลครั้งนี้ อ่าน ศึกษา ค้นคว้า วิจัยธรรม ให้มาก ให้พอกพูนด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ ไม่บาป หรือเป็นอกุศลกรรม อย่างแน่นอน วัฒนธรรมการอ่านของชาวตะวันตก หรือประเทศที่พัฒนาแล้วในฟากเอเชีย ทำให้สังคมประกอบด้วยพลเมืองที่เป็นนักคิดอย่างสร้างสรรค์ ไม่ใช่ป่าดงอ่านแต่หนังสือนิยาย “**สามก๊ก**” เพื่อเอาปัญญาทุเรศและอุบาทว์มาคิดร้ายเขา และเบียดเบียนเขา หรือ วรรณกรรมนวนิยายแย่งหัวแย่งเมียชาวบ้าน เอามาทำ “**เนียนบั๊กเชื่อ–ซูปบั๊กมี**” [ขนุน–Jack Fruit อย่าลืมควงใส่ด้วยจะหอมอร่อยยิ่งขึ้น] สิ่งเหล่านี้ เป็นสตุนปัญญาทางคติโลก ได้เอาของคนอื่นแล้วนึกว่าดี ยังไม่พัฒนาไปสู่ “**ทานปัญญา–จาคะปัญญา**” ตามวัฒนธรรมที่ศิริไลซ์แล้ว ไม่ใช่ทำบุญหวังเอาหน้าเอาตา ต่อยอดผลประโยชน์ที่มีวาระซ่อนเร้น เช่น พวกนักการเมืองที่คิดสกปรกๆ หรือข้าราชการอยากได้หน้า หน้ามีดตามัว ไม่รู้ดี–ไม่รู้ชั่ว ก็เข้าเรื่องเดิมอีก “**ท่านไม่มีสติสัมปชัญญะ–ขาสามัญตานึกต่อตนเองและสังคม**” [สงสัยเอาไปเข้าโรงรับจำนำแล้ว] พระธรรมของพระศาสดาทั้งหลาย ทำให้คนสามารถแยกแยะดีชั่ว บุญบาป นรกสวรรค์ ได้เป็นอัตโนมัติ ก็ค้นหาพระอรียเจ้าไว้เป็นต้นแบบก็แล้ว ที่กำลังอภิปรายกันในตอนนี้ คือว่า คำสอนจากครูอาจารย์เพียงแต่ผู้เดียวนั้น ไม่พอประเทืองปัญญา แต่ทำให้เกิด “**ศีลพทปราสาท**” (ข้อ ๓ ในสังโยชน์ ๑๐: กิเลสอันผูกใจสัตว์ ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวิญญูทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล) คือความถ้อยมั่นศีลพท โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย โดยเห็นอย่างคลาดเคลื่อนว่า “**จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตรตามคำสอนนั้นๆ**” ยิ่งคนที่มึนปัญญาลาป่วยบ่อยๆ ก็ยิ่งรับวิบากกรรมหนักขึ้นไปอีก คือ มีกลุ่ม “**อวิชชากับตัณหา**” [มูล ๒] รวมสนธิกำลังกัน กลุ่มรุมครอบงำจิตใจให้พื้นจิตสันดานมีนงง ไม่เข้าใจอะไรแห่งเหตุปัจจัย แล้วเกิด “**อุปาทาน ๔**” อันเป็นปฏิบัติภัยต่อ “**สัมมาทิฐิ**” ดังนี้

“อุปาทาน ๔” หมายถึง ความยึดมั่น–ความถือมั่นด้วยอำนาจกิเลส–ความยึดติดอันเนื่องมาแต่ตัณหา ผูกพันเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง ได้แก่

- (๑) “**กามอุปาทาน**” คือ ความยึดมั่นในกามคุณทั้ง ๕ “เบญจกามคุณ” หรือ “อารมณ ๕” นั่นคือ “รูป–เสียง–กลิ่น–รส–โผฏฐัพพะ” ที่น่าใคร่ น่าพอใจ มีแต่ความทะยานอยากจากของคนอื่น เพราะแพ้ใจชั่วๆ ของตนเอง นั่นคือ (๑) “**กิเลสมาร**” คือ มารคือกิเลส กิเลสเป็นมาร เพราะเป็นตัวกำจัดและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต และ (๒) “**อกิสังขารมาร**” คือ มารคืออกิสังขาร อกิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา เป็นต้น พร้อมด้วยสังกิเลสทั้งหลาย เข้าขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์
- (๒) “**ทิฏฐอุปาทาน**” คือ ความยึดมั่นในทิฏฐิหรือทฤษฎี นั่นคือ ความเห็น ลัทธิ หรือ หลักคำสอนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้หลงใหลอย่างงมงายในวาทะหรือความนึกคิดที่คลาดเคลื่อนจากความจริงของเจ้าสำนักทั้งหลาย ทั้งฝ่ายปฏิบัติธรรมและฝ่ายร่างทรง แต่พอมาฟังธรรมของพระศาสดาแล้วจะเป็นลมตื้นขึ้นเบื้องบนและลงเบื้องล่าง ก็ไปเสียอย่างนั้นอีก หมควาสนานั่นเอง ผินรกรอบง่ากุ่มจิตใจ นั่นคือ “**เทพุตตมาร**” คือ มารคือเทพบุตร เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาจรตณหนึ่งชื่อว่า “**มาร**” เพราะเป็นนิमितแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ดวงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้ห้วงพะวงในกามสุขไม่หาญเสียดสละออกไปบำเพ็ญคุณความดีที่ยิ่งใหญ่ได้ ข้อนี้เกี่ยวข้องกับ “**กามอุปาทาน**” ในข้อ (๑)
- (๓) “**ศีลัพพตอุปาทาน**” คือ ความยึดมั่นในศีลและพรต นั่นคือ ถือว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หลีกเลี่ยงประพฤติ ข้อปฏิบัติ แบบแผน ระเบียบ วิธี ขนบธรรมเนียม ประเพณี ลัทธิพิธีต่างๆ โดยถือว่า “**จะต้องเป็นอย่างนั้นๆ**” โดยสักว่า “**ทำสืบๆ กันมา**” หรือ “**ปฏิบัติตามๆ กัน ไปอย่างงมงาย**” หรือ “**โดยนิยมน่าขลัง ว่าศักดิ์สิทธิ์**” มิได้เป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจตามหลักความสัมพันธ์แห่งเหตุและผล [ไม่คิดตามหลักปฏิจสมุปบาท] ในข้อนี้ แทนที่จะเป็น “**ศีลสัมปทา–ศีลวิสุทธิ**” กลับไปเป็น “**ศีลวิบัติ**”
- (๔) “**อัตตวาทุอุปาทาน**” คือ ความยึดมั่นในวาทะว่าตัวตน นั่นคือ ความถือหรือสำคัญหมายอยู่ในภายในว่า มีตัวตน ที่จะได้ จะเป็น จะมี จะสูญสลาย ถูกบีบคั้นทำลาย หรือเป็นเจ้าของ เป็นนาย บังคับบัญชาสิ่งต่างๆ ได้ ไม่มองเห็นสถานะของสิ่งทั้งปวง อันรวมทั้งตัวตนว่าเป็นแต่เพียงสิ่งทีประชุมประกอบกันเข้า เป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งหลายที่มาสัมพันธ์กันล้วนๆ ขาดการเจริญ “**อนุปัสสนา ๓**” ได้แก่ **อนิจจานุปัสสนา ๑ ทุกขานุปัสสนา ๑ อนัตตานุปัสสนา ๑** จึงเข้าไม่ถึง **ขวนปัญญา–ปัญญาเร็ว ๑ นิพเพธิกปัญญา–ปัญญาทำลายกิเลส ๑ มหาปัญญา–ปัญญาอันยิ่งมาก ๑** ตามลำดับ

เพราะฉะนั้น “อุปาทาน” เกิดจากความไม่รู้จริง “อวิชชา” กับ ความทะยานอยาก “ตัณหา” และอกุศลธรรม แห่ง “ตัณหา” นี้ ยังไปรวมอยู่กับ “ปัญจธรรม ๓” [Mental Diffusion] อีก ย่อมเป็นการเพิ่มอำนาจกิเลสให้ รุนแรงยิ่งขึ้น และถอนตัวออกจากขุมมรณนี้ไต่ยาก ดังนี้

“ปัญจธรรม ๓” [ปัญจจะ ๓] หมายถึง กิเลสเครื่องเน้นซ้ำ หรือ กิเลสที่เป็นตัวการ ทำให้คิดปรุงแต่งยึดเยื้อ พิศดาร ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้ เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องทางตรงไปตรงมา ได้แก่

- (๑) “ตัณหา” [ฉันทะ-ความพอใจ ที่จะกลายเป็น ฉันทราคะ-ความพอใจคิดใจ] คือ ความทะยาน อยากร ความปรารถนาที่จะบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ความอยากได้ออยากเอา แยกเป็น “ตัณหา ๓” ได้แก่ กามตัณหา-ความทะยานอยากในกาม ๑ ภวตัณหา-ความทะยานอยากในภพ อยากรเป็น นั้นเป็นนี้ ๑ วิภวตัณหา-ความทะยานอยากในวิภพ อยากรไม่เป็นนั้น ไม่เป็นนี้ อยากรพรากรพันดับ สูญไปเสีย ๑
- (๒) “ทิฏฐิ” คือ ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิตฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมมกาย หรือ โดยอาการเชิดชูว่า “อย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น” เป็นต้น ทำให้ปิดตัวแคบ ไม่ยอมรับ ฟังใคร ตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิดตัดสินใจไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการ เบียดเบียนบีบบังคับผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน หรือ ความยึดติดในทฤษฎี หลักการ เป็นต้น ถือความ คิดเห็นอันคลาดเคลื่อนของคนเป็นความจริง [บ้าอำนาจ] แยกออกเป็นความเห็นผิดใน ๕ อย่าง ได้แก่ สัสสตทิฏฐิ-ความเห็นว่ายั่งยืน ๑ อุจเจตทิฏฐิ-ความเห็นว่ายขาดสูญ ๑ อภิปริยทิฏฐิ- ความเห็นว่าการกระทำไม่มีผล ๑ อหตุกทิฏฐิ-ความเห็นว่ายไม่มีเหตุ ๑ นัตถิกทิฏฐิ-ความเห็นว่าย ไม่มี ๑
- (๓) “มานะ” คือ ความถือตัว ความสำคัญตนว่าเป็นนั้นเป็นนี้ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียม หรือค้อ กว่าผู้อื่น ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่ โดยมานะมีอาการ ๓ ได้แก่ มานะ-ความถือตัว อยู่ภายใน ๑ อติมานะ-ความถือตัวเกินล่วง ๑ โอมานะ-ความถือตัวคำค้อย ๑

นอกจาก กิเลสในกลุ่มดังกล่าวนี้ [อนุสัยกิเลส-กิเลสอนุสัย = กิเลสอย่างละเอียด] ยังเชื่อมโยงหรือสนธิรวม กำลึงกับ “อาสวะ ๔” หมายถึง สิ่งที่มีอมพื้นจิต กิเลสที่ไหลซึมชานไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ได้แก่ กามาสวะ-กาม ๑ ภวาสวะ-ภพ ๑ ทิฏฐาสวะ-ทิฏฐิ ๑ อวิชชาสวะ-อวิชชา ๑ หรือเทียบเคียงได้กับ “โสมะ ๔” หมายถึง สภาวะอันเป็นจุดกระแสแห่งน้ำหลากท่วมใจสัตว์ กิเลสค้ำน้ำท่วมพาผู้ตกไปให้พินาศ ได้แก่ กาม-ภพ- ทิฏฐิ-อวิชชา [กาโมสมะ-ภโวสมะ-ทิฏฐโสมะ-อวิชโสมะ] ให้พิจารณาไปที่กิเลสตัวสำคัญ คือ “อวิชชา” หมายถึง ความไม่รู้จริง ความไม่รู้แจ้งใน “กฎธรรมชาติ” [ธรรมนิยาม ๓: สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง-สังขารทั้ง ปวงคงทนอยู่มิได้-ธรรมทั้งปวงไม่เป็นตัวตน หรือ นิยาม ๕: อุดุนิยาม-พีชนิยาม-จิตตนิยาม-กรรมนิยาม- ธรรมนิยาม] ของธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น ธรรมทั้งหลายของพระศาสดาที่ทรงเห็นและค้นพบได้นั้น เป็น

เรื่องจริงของชีวิต และเป็นเรื่องของคติโลก จนรวมถึงเรื่องที่เป็นภาวะอยู่เหนือโลก [โลกุตตระ] ซึ่งปุถุชนทั่วไปไม่รู้จริงในสังขารธรรมดังกล่าวนี้ จึงเรียกว่า “อวิชชา-โมหะ” นำไปสู่ “ตัณหา-อุปาทาน” ซึ่งเรียกว่า “กิเลสวัฏฏ์” [อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปฏิจจสมุปบาท] คือ กิเลสที่เกิดขึ้นหมุนเวียนไม่สิ้นสุดในจิตใจของมนุษย์ แล้วชักนำไปสู่การกระทำในกรรมภพ เรียกว่า “กรรมวัฏฏ์” [สังขาร-ภพ หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปฏิจจสมุปบาท] และต้องเสวยผลวิบากแห่งกรรมนั้น เรียกว่า “วิปากวัฏฏ์” [วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ชาติ-ชรามรณะ พร้อมด้วย โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส = สังกิเลส หนึ่งในวัฏฏะ ๓ แห่งปฏิจจสมุปบาท] ที่กระทำลงไปโดยไม่มีสติสัมปชัญญะ เรียกว่า “สังสารทุกข์แห่งภวจักร” เพราะฉะนั้น “อวิชชา-ตัณหา” คือ รากเหง้าแห่งทุกข์ที่แท้จริง ที่ก่อให้เกิด “อุปาทาน” ขึ้นมา โดยเรียกว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” เมื่อพิจารณาธรรมดังกล่าวนี้แล้ว ถ้าเข้าใจได้ดี ก็ให้กำหนดรู้ใน “มนสิการกรรมฐาน” เพื่อให้รู้เห็นด้วย “ญาณทัสสนะ” อันเป็น “ยถาภูตญาณทัสสนะ” [ปัญญาารู้เห็นตามเป็นจริง] ที่ประกอบด้วยปัญญาในวิปัสสนา ที่เรียกว่า “จักษุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” แล้วจะได้เกิด “ปัญญาเห็นธรรมจักร” ไม่ใช่ลงไปในอบายภูมิทั้ง ๔ แล้วกลับมาเป็น “ร่างทรง” อีก เกิดแนวคิดนอกคอกนอกกริตไปอีก เพราะไม่เกิดปัญญาอย่างแท้จริง ไม่เข้าใจใน “การรู้เห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์” ที่สัมปยุตต์ด้วย “สัมมาทิฐิ” อย่างถูกต้องและเหมาะสมแก่ธรรม ในประเด็นนี้ [หลักปฏิจจสมุปบาท] ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำความเข้าใจอย่างถูกต้องให้มาก อันเกี่ยวเนื่องถึง “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” [ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรี ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจจสมุปบาท ๑๒-ปฏิจจสมุปบันนธรรมทั้งหลาย] อันเป็นปัญญาในวิปัสสนาที่จะใช้กำหนดรู้ในการพิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น [กรรมฐาน ๔๐] แม้แต่เรื่องราวต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นแล้วมากกระทบในจิตวิญญาณของตน ว่าตนเองได้รู้อย่างเท่าทันการหรือไม่ คือ มีสติสัมปชัญญะพิจารณาไตร่ตรองได้ทันการ ด้วยปัญญาที่แตกฉาน [ปฏิสัมภิตา ๔: อตถปฏิสัมภิตา-ฉัมมปฏิสัมภิตา-นิรุตติปฏิสัมภิตา-ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ที่ยังเป็นระดับปัญญาสามัญ และที่จะก้าวสู่อริยภูมิ คือ พระอรหันต์ ที่เรียกว่า “ปฏิสัมภิตาปัตตะ” นั่นเอง] เพราะได้เจริญอนุปัสสนาทั้ง ๗ มาเป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้ ในการปฏิบัติธรรม คือ มนสิการกรรมฐานให้บ่อยๆ ด้วย “อนุปัสสนา ๓” ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา ยกตัวอย่าง เช่น สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน-เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน-ฉัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือ “อนุปัสสนา ๗” ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสัคคานุปัสสนา ส่วนปัญญาในภาวนากรรมฐานที่เกิดขึ้นตามมา ได้แก่ (๑) “ชวนปัญญา” ปัญญาเร็ว (๒) “นิพเพธิกปัญญา” ปัญญาทำลายกิเลส (๓) “มหาปัญญา” ปัญญามาก (๔) “ติชปัญญา” ปัญญาคมกล้า (๕) “วิบูลปัญญา” ปัญญากว้างขวาง (๖) “คัมภีร์ปัญญา” ปัญญาลึกซึ้ง = ปัญญาถึงความหยั่งลงในความลึกซึ้ง (๗) “อัสสามันตปัญญา” ปัญญาไม่ไกล ปัญญาทั้ง ๗ ประการ นี้ นำไปสู่ (๘) “ปฏิสัมภิตา ๔” ปัญญาแตกฉาน (๙) “ปุลปัญญา” ปัญญาแน่นหนา และ (๑๐) “หาสปัญญา” ปัญญาร่าเริง ในขั้นตอนดังกล่าวนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องศึกษาให้ลึกซึ้ง ให้แตกฉานด้วยปัญญาจริงๆ เช่นกัน ไม่ใช่การปฏิบัตินั่งสมาธิโดยไร้

หลักการหรือทฤษฎีอันเป็นแนวทางที่ถูกต้อง [สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ] โอกาสที่จะหลงป่านั้นมีมาก เช่นกัน การไม่ศึกษาหลักธรรม [พระไตรปิฎก] ให้แตกฉานชำนาญก่อน เป็นการปฏิเสธที่ขัดแย้งในข้อธรรม “พหุสัจจะ” คือ ผู้คงแก่เรียน ที่จะกลายเป็นพหุสุดจนถึงสัพพัญญูได้ มิฉะนั้น คงไม่มีการกล่าวถึงคำว่า “พุทธภาวะ: ผู้รู้-ผู้ตื่น-ผู้เบิกบาน” แล้วไม่เรียนหนังสือ ไม่ศึกษาวิจัยธรรม (๑) จะเป็นผู้รู้ในกาลตอนไหน (๒) จะเป็นผู้ตื่นขณะใด และ (๓) จะเป็นผู้เบิกบานในสมัยใด อย่าไปมัวให้เสียเวลา ในทางคติโลก การศึกษา ยังต้องเลือกสถาบันการศึกษาที่สามารถตรวจสอบความมีมาตรฐานได้ในบรรดา “ปริญญาวิชา” [วิชาความรู้ ที่ไม่ได้ช่วยดับทุกข์ได้จริง มีแต่พอกพูนกิเลสให้เพิ่มยิ่งขึ้นว่าเป็นชัยชนะและชื่อเสียง] ทั้งหลาย ไม่ใช่ไป สืบค้นว่าจะสอนวิชาซ้ำๆ สุดยอดแค่ไหน แต่ต้องการทราบความมีมาตรฐานรับรอง [Accountability] ว่า ผู้สอนมีความรู้ในศาสตร์นั้นจริงๆ ไม่ใช่ (๑) **เอาคนโง่** [อ่านหนังสือเก่ง-ท่องจำได้เก่ง] **มาสอนคนโง่ให้ฉลาด** หรือ (๒) **เอาคนโง่มาสอนคนฉลาดให้โง่** ที่ถือเป็นประเพณีนิยมปฏิบัติในบางประเทศ น่าจะมีพิภค แถวๆ บ้านเรานี้แหละ เมื่อกล่าวถึง “วิชา” ในทางพุทธศาสนานั้น ก็เป็นเรื่องคนละอย่างกับทางคติโลก คล้ายกับการถอนหลังเข้าป่า [ไม่ใช่ไปเป็นโจรหรือคอมมิวนิสต์แบบสมัยก่อน อย่าเข้าใจผิด] ทั้งที่ป่าก็หมดแล้วละ กลายเป็นโรงแรมและรีสอร์ท [ไม่ใช่ “รีสอร์ต” ที่เป็นภาษาลาติน Re = อีก บวกกับภาษาไทย “สอ” = อาคารเอาสิ่งบางอย่าง แห่-เสือก-ดำ-จิ้ม เข้าไปจะค่อยๆ หรือหนักๆ ก็ได้ ขึ้นอยู่กับต้นหาหรือ โทสะ ส่วน Sort = จัดการ-แยกแยะ แต่คำว่า Resort ก็ไม่น่าแปลว่า จัดการใหม่อีกครั้ง แต่เป็นคำนามแปลว่า สถานที่ตากอากาศในวันหยุด ถ้าไม่ใช่วันหยุดห้ามเข้าพักจึงจะถูกต้อง หรือ A place frequented for holidays or leisure activities ให้พิจารณารายเอียดเพิ่มเติม ORIGIN: Middle English: from Old French resor-tir, from re- ‘again’ + sortir ‘come or go out’ = Resort] ที่ส่งเสริมกรรมชั่วมากกว่ากรรมดี ฉะนั้น ความซับซ้อนของ ปัญญาในบุคคลมีความแตกต่างกันไป ไม่ว่าจะป็นทางคติโลก หรือในทางคติธรรม ก็ตาม ผู้บริหารจัดการ ความรู้ได้ดี คือ ผู้ที่ฉลาดเชี่ยวชาญ [โกศล ๑] ที่ (๑) เห็นเหตุแห่งความเสื่อม (๒) รอบรู้เหตุแห่งความเจริญ และ (๓) เชี่ยวชาญในอุบายวิธีที่แยกคายในการแก้ปัญหาหรืออุปสรรคทั้งหลายได้อย่างดีเยี่ยม

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “สปปายะ” หมายถึง (๑) **สบาย สภาพเอื้อ สภาวะที่เกื้อหนุน** (๒) **สิ่ง สถานที่ หรือ บุคคล** ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือ เอื้ออำนวย โดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อหนุนการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน และประคับประคองรักษาสมาธิท่านแสดงไว้ ๗ ข้อ ดังนี้ (๑) **อवास** [ที่อยู่] (๒) **โคจร** [ที่บิณฑบาตหรือ แหล่งอาหาร] (๓) **ภัสสะ** [เรื่องพูดคุยที่เสริมการปฏิบัติ] (๔) **บุคคล** [ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยแล้วช่วยให้จิตผ่องใส สงบมันคง] (๕) **โภชนะ** [อาหาร] (๖) **อตุ** [อุณหภูมิจึงสภาพแวดล้อม] (๗) **อิริยาบถ** ทั้ง ๗ ข้อนี้ ที่เหมาะสมกันเป็นสปปายะ เช่น เป็น “อवासสปปายะ” ที่ไม่สบาย เป็น “อवासอสปปายะ” เป็นต้น หรือเรียกว่า “สปปายะ ๗” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“สัปปายะ ๗” หมายถึง สิ่งทีสบาย สภาพเอื้อ สิ่งทีเกื้อกูล สิ่งทีเอื้อต่อการอยู่ดีและการทีจะพัฒนาชีวิต สิ่งทีเหมาะสม อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ได้แก่

- (๑) “**อาวาสสัปปายะ-เสนาสนสัปปายะ**” [Suitable Abode] คือ ที่อยู่อันเหมาะสม เช่น ปลอดภัย ไม่พลุกพล่านจอแจ
- (๒) “**โคจรสัปปายะ**” [Suitable Resort] คือ แหล่งอาหารอันวย ทีเกี่ยวข้องกับขบาคทีเหมาะสม เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนทีมีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป เปรียบเทียบกับ คำว่า “อโคจร ๖” คือ บุคคลและสถานที่อันภิกษุไม่ควรไปมาหาสู่ ได้แก่ หญิงแพศยา หญิงหม้าย สาวทีภิกษุณี บัณเฑาะก์ [กะเทย] และ ร้านสุรา [รวมทั้งตำหนักหรือสำนักทรงกัไม่ควร]
- (๓) “**ภัสสสัปปายะ-รัชมัสสวนสัปปายะ**” [Suitable Speech] คือ การพูดคุยทีเหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ใน “กถาวัตถุ ๑๐” ได้แก่ อธิปจฉกถา สันตญญูกถา ปวีเวกกถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปัญญาภกถา วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา และ พูดแต่พอประมาณรู้จักกาลเทศะ รับทราบข่าวสารและสื่อสารทีเอื้อปัญญา
- (๔) “**บุคคลสัปปายะ**” [Suitable Person] คือ บุคคลทีถูกกันเหมาะสม เช่น ไม่มีคนร้าย แต่มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นทีปรักษาเหมาะใจ
- (๕) “**โภชนสัปปายะ-อาหารสัปปายะ**” [Suitable Food] คือ อาหารทีเหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก
- (๖) “**อุตุสัปปายะ**” [Suitable Climate] คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมทีเหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น
- (๗) “**อิริยาบถสัปปายะ**” [Suitable Posture] คือ อิริยาบถทีเหมาะสม เช่น บางคนถูกกับกิจกรรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวทีพอดี มีอิริยาบถสมคูล

ปัจจัยองค์ประกอบภายนอกดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในปฏิบัติธรรม ไม่นำไปสู่ “วิบัติ ๔” คือ ความผิดพลาด ความเคลื่อนคลาด ความเสียหาย ความบกพร่อง ความใช้การไม่ได้ ได้แก่ “**ศีลวิบัติ-อจารวิบัติ-ทัญญูวิบัติ-อาชีวิวิบัติ**” [องค์ประกอบภายในตน ทีต้องแก้ไข] หรือไม่เข้าอยู่ในภูมิวิบัติทั้ง ๔ ทีเรียกว่า “วิบัติ ๔” คือ ข้อเสีย จุดอ่อน ความบกพร่องแห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งไม่อำนวยความสะดวกให้ผลของกรรมดี แต่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบบกพร่อง เปิดช่องให้กรรมชั่ว ได้แก่ “**คติวิบัติ-อุปธิวิบัติ-กาลวิบัติ-ปโยควิบัติ**” [องค์ประกอบภายนอกตน ทีต้องเลือกจังหวะและโอกาสอันเป็น “สมบัติ ๔” คือ ข้อดี ความเพียบพร้อม ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งอำนวยความสะดวกให้ผลของกรรมดี และไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบอำนวยความสะดวก ได้แก่ **คติสมบัติ-อุปธิสมบัติ-กาลสมบัติ-ปโยคสมบัติ** บางคนได้สมบัติทั้ง ๔ แล้ว ยังไม่ยอมลงมือปฏิบัติธรรม] เพราะฉะนั้น จิตทีจะเป็นสมาธิได้นั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่าย ทีจะตัดใจออกจากโลกภายนอกได้อย่างเด็ดขาด ตามทีนึกคิดไว้ ยังต้องเกิดปัญหาทีเห็นธรรมตาม “สัมมาทิฏฐิ” นั้น ยิ่งทำได้ยากเช่นกัน คือ เห็นธรรมทั้งปวง ได้แก่ กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากต

ธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรุฬาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม แล้วนำธรรมทั้งหลายเหล่านี้ มาจัดหมวดหมู่เป็นกลุ่มตามจุดมุ่งหมายเฉพาะแห่งธรรม เช่น (๑) อริยสัจจ์ ๔ (๒) อักขา ๓ [ญาณ ๓: ปัญญาอรบรู้อุเทศและผลใน อดีต อนาคต และ ปัจจุบัน] และ (๓) อิทัปปัจจยตา-ปฏิจาสมุปบาท ซึ่งปัญญาเห็นธรรมตามเป็นนี้จะระงับกำจัด “อวิชา ๔-อวิชา ๘” คือ ความไม่รู้จริง ความไม่รู้แจ้งแห่งธรรมทั้งหลายตาม “กฎธรรมชาติ” [Natural Law: ซึ่งเป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาธรรมทั้งโลกียสัมมาทิฏฐิและโลกุตตรสัมมาทิฏฐิในการปฏิบัติธรรมตามพระสัทธรรมนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีขั้นตอนการพัฒนาความคิดที่ประกอบด้วยเหตุผลและเป็นแนวทางตามวิธีทางวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่การคิดส่งเดชถูกพระบาท ไม่มีทฤษฎีหรือหลักการที่ถูกต้อง แต่มีคัมภีร์ที่เรียกว่า “พระไตรปิฎก” อายุสืบถอดกันมาเกือบ ๒,๖๐๐ ปี คงไม่บันทึกกันไว้เล่นๆ หรือที่ท่านผู้เจริญแล้ว แม้กฎระเบียบบนรกของพวกบัตรเครดิตรัยพากันกลัวปฏิบัติตามมัน ทั้งที่พวกมันรวมหัวกันเอาไรดเอาเปรียบทุกอย่าง โดยมีทรมปัญญาเป็นทุน นี่หลักธรรมอันประเสริฐแห่งอุดมบุรุษในโลก แล้วยังมองไม่เห็นทางอีกหรือ] จนถึง “อวิชาแห่งอาสวะ” [กิเลสอย่างละเอียด-อนุสยกิเลส ที่ต้องกำจัดด้วยอริปัญญาแห่งวิปัสสนาภูมิเท่านั้น] ที่ต้องกำจัดด้วย “อัสวักขยญาณ” คือ ความตรัสรู้ที่ทำให้ถึงภาวะที่ปราศจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวงได้ จิตที่สะอาดบริสุทธิ์ด้วยสมาธิในแต่ละระดับแห่งรูปฌาน ก็ยังเป็น “ญาณทัตสนะ” [ความรู้ความเห็นด้วยปัญญาหยั่งรู้ในวิปัสสนา อันมาจากกำลังสัมมาสมาธิ ที่ทำให้สติสัมปชัญญะบริสุทธิ์ ปราศจากนิรวณทั้งหลายได้] ที่มีความแม่นยำถูกต้องแตกต่างกันไปตาม “ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา” ของแต่ละบุคคลผู้ปฏิบัติธรรม ถ้าอยากเห็นพระอริยเจ้าจริง ก็เรียนเชิญให้ไปแอบอยู่ในจิตของตนเองขณะอยู่ในขั้น “ปฏิบัติภาวนาทัตสนวิสุทธิ” [วิปัสสนาญาณ ๕-วิปัสสนาญาณ ๑๐-วุฏฐานคามินีปฏิบัติภาวนา คือ ขั้นตอนการทบทวนขั้น ๕ ก่อนจะข้ามสู่ความเป็น อริยบุคคล ๔] และ “ญาณทัตสนวิสุทธิ” [มัคคญาณ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติภาวนา-อริยมรรค ๔] ก็รับรองได้เลยว่า จะได้เจอท่านแน่นอน ขอให้ปฏิบัติกันจริงๆ อย่างมาทำเล่นๆ ก็แล้วกัน

ในการปฏิบัติธรรมนั้น การกำจัดความไม่รู้จริงให้หมดไปนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่จะมองข้ามไปไม่ได้เด็ดขาด เพราะเป้าหมายสำคัญของการเจริญภาวนาธรรมฐานนั้น คือ การทำให้จิตปราศจากนิรวณ และเกิดปัญญาญาณ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับ “ปัญญา” [Wisdom] ก็คือ “อวิชา” [Ignorance] ซึ่งในขณะที่ผู้ปฏิบัติธรรมมณสิการกรรมฐานด้วยการเจริญ “สติปัฏฐาน ๔” (ข้อ ๑ ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งใน “อนุปัสสนา ๓” [อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา] โดยสัมปยุตต์ด้วยอนุปัสสนาอีกกลุ่มหนึ่งในฐานที่ตั้งสติทั้ง ๔ ได้แก่ (๑) กายานุปัสสนา (๒) เวทนานุปัสสนา (๓) จิตตานุปัสสนา และ (๔) ชัมมานุปัสสนา โดยทำความเข้าใจให้ถูกต้องด้วยปัญญาเห็นธรรมว่า “กาย-เวทนา-จิต-ธรรม” ล้วนว่าเป็นสภาวะธรรมเช่นนั้น ไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็น “อนัตตตา” และเกิดปัญญาในวิปัสสนา ได้แก่ “ชวนปัญญา-นิพเพธิกปัญญา-มหาปัญญา” ในเบื้องต้น ซึ่งในความเป็นจริง “อนุปัสสนา ๓” ในสติปัฏฐาน ๔ นั้น ก็รวมอยู่ใน “อนุปัสสนา ๓” [อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสสัคคานุปัสสนา] และก็เป็นขั้นตอนหนึ่งที่ทำให้ “อวิชา” ลดลงไปได้ การเจริญสติ

ปฏิฐาน ๔ นั้น เป็นอีกขั้นตอนที่ทำให้จิตสงบ ที่เรียกว่า “สมถะ” เมื่อจิตสงบระงับจากนิเวศน์ [กามฉันทะ- พยาบาท-ถีนมัทธา-อุทธัจจกุกกุจจะ-วิจิกิจฉา-อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง] โดยอาศัยภาวะจิตที่เป็น “โวทานธรรม” หมายถึง ความบริสุทธิ์ ความผ่อนคลาย การชำระล้าง การทำให้สะอาด ธรรมที่อยู่ในวิเสศภาค คือในฝ่ายข้างวิเศษ ได้แก่ ธรรมจำพวกที่ทำให้เจริญงอกงามดียิ่งขึ้นไปจนปลอดพ้นจากประคาสิงฆวหมอง บริสุทธิ์บริบูรณ์ เช่น โยนิโสมนสิการ กุศลมูล สมถะและวิปัสสนา ตลอดถึง นิพพาน ดังนั้น “นิเวศธรรม”ทั้งหลายนั้น เป็นธรรมไม่อุปการะแก่สมาธิ การกำจัดนิเวศน์ทั้งหลายจึงเริ่มด้วยธรรมในฝ่ายอุปการะแก่สมาธิ ดังนี้

“ญาณในธรรมที่อันตรายและอุปการะแก่สมาธิ”

- (๑) “เนกขัมมะ” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “กามฉันทะ” ได้
- (๒) “อัพยาบาท” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “พยาบาท” ได้
- (๓) “อาโลกสังญญา” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “ถีนมัทธา” ได้
- (๔) “อวิกเขปะ” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “อุทธัจจะ” ได้
- (๕) “ธรรมวัตถาน” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “วิจิกิจฉา” ได้
- (๖) “ญาณ” [ญาณ] เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “อวิชชา” ได้
- (๗) “ปราโมทย์” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “อโรติ” ได้
- (๘) “กุศลธรรมทั้งปวง” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะสามารถสงบระงับ “อกุศลธรรมทั้งปวง” ได้

ข้อพึงสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ในการเจริญสมถภาวนานั้น จิตต้องสหระคด้วย “ธรรมสมาธิ ๕” อย่างสมบูรณ์มาก่อน ได้แก่ “ปราโมทย์-ปีติ-ปีติ-สุข-สมาธิ” ซึ่ง “ปีติ-สุข-สมาธิ” ก็คือ องค์ฌานอีกส่วนหนึ่ง ที่จะต้องไปสัมปยุตต์ในขั้นของฌานต่างๆ ใน “รูปฌาน ๔” โดยมี “สมาธิ” [เอกัคคตา-จิตตสมาธิ] เป็นธรรมหลักของรูปฌานทั้งหมด เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิจนได้ถึง “อุปจารสมาธิ” [สมาธิจวนเขียน] หรือ “อัปปนาสมาธิ” [สมาธิแน่นแนสนิทสมบูรณ์เป็นหนึ่งในอารมณ์เพราะมี “อุเบกขา” สหระคอยู่ด้วย นั่นคือ “จตุตถฌาน”] เมื่อพิจารณาสภาพธรรมในกรรมฐานนั้นๆ ด้วย “อนุปัสสนา ๓-อนุปัสสนา ๗” ก็จะเกี่ยวข้องกับ “การเพ่งพิจารณามรูปตามสามัญลักษณ์โดยไตรลักษณ์” ที่เรียกว่า “ธรรมนิยาม ๓” นั่นเอง ซึ่งในขณะนั้น จิตต้องสหระคด้วยธรรมแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานส่วนหนึ่ง ที่เรียกว่า “วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” ที่เรียกเช่นนั้น เพราะผู้ปฏิบัติยังมีวิปัสสนาอ่อนๆ ยังไม่แก่กล้า คือ รู้เห็นไตรลักษณ์ไม่ลึกซึ้งแตกฉานพอ ก็จะหลงไหลไปใน “วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” ตัวใดตัวหนึ่ง หรือทั้งหมดก็ได้ ดังนี้

“วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” หมายถึง อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา สภาวะที่ทำให้วิปัสสนามัวหมองข้องขัด สภาพนำขึ้นชม ซึ่งเกิดแก่ผู้เจริญวิปัสสนาในขั้นที่เป็นวิปัสสนาอย่างอ่อน (ตรุณวิปัสสนา) แต่กลายเป็นโทษเครื่องเศร้าหมองแห่งวิปัสสนา โดยทำให้เข้าใจผิดว่าตนบรรลุผลแล้ว จึงชะงักหยุดเสีย ไม่ดำเนินก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ นั่นคือ “กลายเป็นบ้า” หรือ “กลายเป็นร่างทรง” ไปได้เช่นกัน เพราะความไม่รู้แห่งอวิชชา ได้แก่

- (๑) “โอสถ” คือ แสงสว่าง
- (๒) “ญาณ” คือ ความรู้ที่คมชัด ความหยั่งรู้
- (๓) “ปีติ” คือ ความอิ่มใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๔) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบเย็นกายใจ
- (๕) “สุข” คือ ความสุขนำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง ความสุขสบายใจ
- (๖) “อิริโมกษ์” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง ศรัทธาแก่กล้า
- (๗) “ปัททาคะ” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๘) “อุปัฏฐาน” คือ สติแก่กล้า สติชัด
- (๙) “อุเบกขา” คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๐) “นิกันติ” คือ ความตั้งใจพอใจ

เมื่อสัมปยุตต์ด้วย “ธรรมสมาธิ ๕” ก็จะกลายเป็นธรรม ๑๒ อย่าง ดังนี้

- (๑) “โอสถ” คือ แสงสว่าง
- (๒) “ญาณ” คือ ความรู้ที่คมชัด
- (๓) “ปราโมทย์” คือ ความชื่นบานใจร่าเริงสดใส
- (๔) “ปีติ” คือ ความอิ่มใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๕) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบเย็นกายใจ
- (๖) “สุข” คือ ความสุขนำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๗) “เอกัคคตา” คือ ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทแห่งจิตตสมาธิในอารมณ์เดียว
- (๘) “อิริโมกษ์” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง
- (๙) “ปัททาคะ” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๑๐) “อุปัฏฐาน” คือ สติชัดแก่กล้า
- (๑๑) “อุเบกขา” คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๒) “นิกันติ” คือ ความตั้งใจพอใจ

ให้พิจารณาถึงองค์ธรรมทั้ง ๑๒ อย่าง ดังกล่าวนี้ อีกครั้ง โดยจำแนกแยกออกเป็นฝ่ายสมถะและวิปัสสนา จิต
 ตัวไหนที่รู้แจ้งในอารมณ์นั้นๆ โดยทำหน้าที่เป็น “อธิบดี” [หน่วยหลัก] และทำหน้าที่เป็น “สหรัคต” [หน่วย
 ย่อย] ทั้ง ๒ ฝ่าย แต่อย่างไรก็ตาม อารมณ์แห่งจิตทั้ง ๑๒ อย่าง ต้องประชุมรวมกันเป็นหนึ่งด้วยธรรมเครื่อง
 เกื้อหนุนการตรัสรู้และอริยมรรค คือ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” เสมอ ในจำนวน ๓๗ นี้ ถ้านับตัวสภาวะธรรม
 ใหม่ๆ ตัดจำนวนที่ซ้ำออกไป มี ๑๔ ได้แก่ “สติ-วิริยะ-ฉันทะ-จิตตะ-ปัญญา-สัทธา-สมาธิ-ปีติ-ปีสัทธา-
 อุเบกขา-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ” แต่องค์ธรรมสำคัญที่เกี่ยวกับการ
 ตรัสรู้โดยตรงนั้น ที่เป็น “สัมปยุตตธรรม” กัน คือ ธรรม ๓ ได้แก่ “อินทริย์ ๕-พะละ ๕-โพชนงค์ ๗” ดังนี้

(๑) “อินทริย์ ๕” หมายถึง ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ซึ่งธรรมที่ตรงกันข้ามแต่ละอย่าง จะเข้า
 ครอบงำไม่ได้ ได้แก่

- (๑) “สัทธา-สัทธินทริย์” คือ ความเชื่อ ย่อมระงับปิดกั้นความรู้ศรัทธา-อสังขยา
- (๒) “วิริยะ-วิริยินทริย์” คือ ความเพียร ย่อมระงับปิดกั้นความเกียจคร้าน-โกสัชชะ
- (๓) “สติ-สติทริย์” คือ ความระลึกได้ ย่อมระงับปิดกั้นความประมาท-ปมาทะ
- (๔) “สมาธิ-สมาธินทริย์” คือ ความตั้งจิตมั่น ย่อมระงับปิดกั้นความฟุ้งซ่าน-อุทธัจจะ
- (๕) “ปัญญา-ปัญญาทริย์” คือ ความรู้ทั่วชัด ย่อมระงับปิดกั้นความหลงลืมสติ-โมหะ หรือ
 “อสมปชัญญะ” คือ ความไม่รู้ไม่เห็น ชัดข้องเพราะ อวิชชา-ความหลง-อกุศลมูล หรือ
 “มฏฐุสัจจะ” คือ การอยู่อย่างขาดสติ-ไม่มีสติ-ระลึกตามไปไม่ได้-ระลึกย้อนไปก็ไม่ได้-
 นึกไม่ออก-จำไม่ได้-พันเพื่อน-หลงลืม-หลงเลื่อน-หลงไหลไป-หลงพร้อม คือ “สมมุ
 หวิหาโร” แปลว่า “อยู่ด้วยความหลง” [ตั้งนโมไม่ทัน]

(๒) “พะละ ๕” หมายถึง ธรรมที่เป็นกำลัง [ขวัญพลังใจ-แรงบันดาลใจ-จิตที่ตั้งมั่น เลื่อมใส ศรัทธา =
 อธิโมกข์] ให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงกันข้ามแต่ละอย่าง จะเข้าครอบงำไม่ได้ [ดู
 ปฏิปักษ์ธรรมเช่นเดียวกับ อินทริย์ ๕] ได้แก่

- (๑) “สัทธา-สัทธาพะละ” คือ ความเชื่อ นั่นคือ เลื่อมใส ศรัทธา เชื่อมมั่นในอริยมรรค ระงับ-อสังขยา
- (๒) “วิริยะ-วิริยพะละ” คือ ความเพียร นั่นคือ เพียรชอบในการละชั่วทำดี ระงับ-โกสัชชะ
- (๓) “สติ-สติพะละ” คือ ความระลึกได้ นั่นคือ ไม่หลงลืม เลื่อนลอย ระงับ-ปมาทะ
- (๔) “สมาธิ-สมาธิพะละ” คือ ความตั้งจิตมั่น นั่นคือ ไม่ฟุ้งซ่านสัปดาห์ ระงับ-อุทธัจจะ
- (๕) “ปัญญา-ปัญญาพะละ” คือ ความรู้ทั่วชัด นั่นคือ โยนิโสมนสิการ ฉลาดคิดถูกวิธี ระงับ-โมหะ

(๓) “โพชฌงค์ ๗” หมายถึง **ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้-องค์ธรรมตรัสรู้** ได้แก่

(๑) “**สติ**” คือ **ความระลึกได้-สำนึกพร้อมอยู่-ใจอยู่กับกิจ-จิตอยู่กับเรื่อง** ย่อมทำให้เกิด “**อุปปฏิฐาน**” นั่นคือ สติชัด ประกอบด้วย “**สัมปชัญญะ ๔**”

(๒) “**สัมมวิจยะ**” คือ **ความเพียรธรรม-ความสอดส่องสืบค้นธรรม-สามารถจำแนกแยกธรรมได้** ทำให้เกิด “**ญาณ**” นั่นคือ ความรู้ที่คมชัด

(๓) “**วิริยะ**” คือ **ความเพียรบากบั่นเพื่อทำดีสะขั้ว** ทำให้เกิด “**ปัททกหา**” นั่นคือ ความเพียรที่พอดี ที่ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ คือ “**ชาคริยานุโยค**” หรือ หมั่นประกอบกุศลธรรม คือ “**กุศลสัมมานุโยค**”

(๔) “**ปีติ**” คือ **ความอิ่มใจ ความดีมีด้าในใจ** ทำให้เกิด “**อิโมกข์**” นั่นคือ สรทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสท่วมล้นอย่างยิ่ง

(๕) “**ปัสสัทธา**” คือ **ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ-ความอิ่มใจปลาบปลื้ม** ทำให้เกิด “**สุข**” (ปราโมทย์) นั่นคือ ความสุขนำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง

(๖) “**สมาธิ**” คือ **ความมีใจตั้งมั่น-จิตสงบแน่วแน่ในอารมณ์เดียว-ไม่ฟุ้งซ่าน** ทำให้เกิด “**จตุตถฌาน-อัปปนาสมาธิ**” นั่นคือ สมาธิที่แน่วแน่ หรือ “**เอกัคคตา**” คือ ความมีอารมณ์เป็นอันเดียวตามระดับชั้นฌานทั้ง ๔ จนเป็นสมาธิในวิปัสสนา

(๗) “**อุเบกขา**” คือ **ความมีใจเป็นกลางที่ลงตัวสนิทเพราะเห็นตามเป็นจริง** ทำให้เกิด “**ัตตรมัชฌัตตตา-ัตตรมัชฌัตตูปกขา**” นั่นคือ ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ ที่ผ่านเข้ามา ภาวะที่จิตและเจตสิกตั้งอยู่ในความเป็นกลาง

เพราะฉะนั้น “โพชฌงค์ ๗” จะมีองค์ประกอบหลัก ดังนี้

(๑) “**สติ-สัมมวิจยะ**” = สัมมาสติ-อุปปฏิฐาน [สติปฏิฐาน ๔] - สติสัมปชัญญะ-ญาณ

(๒) “**วิริยะ**” = สัมมัปปธาน ๔-ภาวนา [มรรค ๔-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา]

(๓) “**ปีติ-ปัสสัทธา**” = สัทธา [สรทธา] - อิโมกข์-โอภาส

(๔) “**สมาธิ-อุเบกขา**” = สัมมาสมาธิ-จตุตถฌาน [ญาณทัสสนะ]

ฉะนั้น บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมอย่างถูกวิธีตามคำสอนของพระศาสดาเท่านั้น ถึงจะเข้าถึงภาวะอันวิเศษเช่นนี้ได้ อันเป็นภาวะจิตที่ไม่เคยประสบมาก่อนในชีวิต จึงมักจะหลงไหลไม่ยอกทิ้งไป และอาจทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน สำคัญผิดในธรรม คิดไปต่างๆ นานา ว่าตนเป็นผู้บรรลุธรรมวิเศษดีแล้ว ที่เรียกว่า “**รัมมูทัจจะ-ธรรมูทัจจ**” ดังนี้

“**สัมมุตถัจจะ-ธรรมุจัจ**” หมายถึง ความฟุ้งซ่านด้วยสำคัญผิดในธรรม คือ ความฟุ้งซ่านเนื่องจากเกิดวิปัสสนูปกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแล้วสำคัญผิดว่าตนบรรลุธรรมคือมรรคผลนิพพาน จิตก็เลยคลาดเขวออกไปเพราะความฟุ้งซ่านนั้น ไม่เกิดปัญญาที่จะเห็นไตรลักษณ์ได้จริง เมื่อ “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้นสามารถจำแนกผู้เจริญภาวนาออกเป็น ๔ ระดับ ได้แก่

- (๑) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาน้อย จะฟุ้งซ่านเขวไปและเกิดกิเลสอื่นๆ ตามมาด้วย
- (๒) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาปานกลาง ก็ฟุ้งซ่านเขวไป แม้จะไม่เกิดกิเลสอื่นๆ แต่จะสำคัญผิด
- (๓) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาคมกล้า ถึงฟุ้งซ่านเขวไป แต่ละความสำคัญผิดได้ และจะเจริญวิปัสสนาต่อไป
- (๔) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาคมกล้ามาก จะไม่ฟุ้งซ่านเขวไปเลย แต่จะเจริญวิปัสสนาก้าวต่อไป

ฉะนั้น ธรรม ๑๒ อย่าง [(๑) “**โอสถ**” คือ แสงสว่าง (๒) “**ญาณ**” คือ ความรู้ที่คมชัด (๓) “**ปราโมทย์**” คือ ความชื่นบานใจว่าเริงสดใส (๔) “**ปีติ**” คือ ความอิมใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว (๕) “**ปัสสัทธี**” คือ ความสงบเย็นกายใจ (๖) “**สุข**” คือ ความสุขนำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง (๗) “**เอกัคคตา**” คือ ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทแห่งจิตตสมาธิในอารมณ์เดียว (๘) “**อิโมกข์**” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง (๙) “**ปัสสาคาหะ**” คือ ความเพียรที่พอดี (๑๐) “**อุปัฏฐาน**” คือ สติซัดแก้กล้า (๑๑) “**อุเบกขา**” คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท (๑๒) “**นิกัณติ**” คือ ความคิดใจพอใจ] ข้างต้นนั้น เป็นมหาผลานิสงส์ คือ ความดีในสมถกรรมฐานและอธิปัตติในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ที่จะไม่เกิดปุขชนทั่วไปผู้ไม่ได้ปฏิบัติธรรมอย่างถูกวิธี จุดประสงค์ในการเจริญ “**อนุปัสสนา ๗**” [สติปัฏฐาน ๔] ให้มากและบ่อยๆ นั้น เพราะทำให้เกิดปัญญาในวิปัสสนาภูมิ ที่เรียกว่า “**ภาวนามยปัญญา**” อันเกิดจากการทำ “**โยนิโสมนสิการ**” ในกรรมฐานนั้นๆ ที่ประกอบด้วย (๑) “**ญาณทัตสณะ**” ในฝ่ายสมถะ และ (๒) “**ญาณในวิปัสสนา**” ในฝ่ายวิปัสสนา ที่สหระคด้วย “**วิปัสสนาภูมิ**” [ขันธ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒-อริยสัจ ๔-ปฏิจางสมุพบาท ๑๒-ปฏิจางสมุพบันนธรรมทั้งหลาย ได้แก่ อทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒ รวมทั้ง “**กฎแห่งกรรม**” และ “**กัมมัสสกา-กฎแห่งกรรมของสัตว์**”] นอกจากนี้ ยังต้องเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องถึงจุดมุ่งหมายหลักในการมณสิการกรรมฐาน เพื่อเป็นขั้นตอนการสลัดตนเองออกจากกิเลสทั้งหลายในทางคติโลก เพื่อดำเนินวิธีที่ถูกต้องด้วย “**มัชฌิมาปฏิปทา**” ให้สู่ “**โลกุตตรภูมิ**” อันเป็นจุดหมายสูงสุดโดยปรมัตถ์ ด้วยเหตุนี้ การทบทวนแนวความคิดที่ถูกต้องเป็น “**สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ**” นั้น จึงเป็นต้องถือปฏิบัติอยู่เสมอ ประเด็นสำคัญ คือ เมื่ออยู่ในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น จะได้ไม่เกิดภาวะจิตที่สำคัญผิดในธรรมว่าตนได้บรรลุคุณวิเศษ ที่เรียกว่า “**สัมมุตถัจจะ-ธรรมุจัจ**” ทำให้ไม่เดินหน้าหรือถอนหลังก้าวต่อไปในวิปัสสนา เพราะมีวิปัสสนาที่แกร่งแก้กล้าด้วยปัญญาเห็นธรรมโดยไตรลักษณ์ “**ฉาน ๔**” [ญาณทัตสณะ-ปัญญาในสมาธิ] ทำหน้าที่ช่วยให้จิตบริสุทธิ์เป็นสมาธิ และทำให้ “**สติสัมปชัญญะ**” มีความคมชัดระลึกได้และรู้ตัวทั่วพร้อม มีความรู้ความเห็นตามที่เป็นจริง ส่วน “**วิปัสสนา**” [ปัญญาญาณ] นั้น ทำหน้าที่ให้หยั่งรู้แจ้งในไตรลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “**สติปัฏฐาน ๔**” [สติสัมปชัญญะ] และ “**อนุปัสสนา ๗**” [ปัญญาในวิปัสสนา] นอกจากนี้ ยังต้องเพิ่มวิธีคิดอันเป็นอุบายวิธีที่แยกกายไว้ในใจด้วย ที่เรียกว่า “**สัจญา ๑๐**” ดังนี้

“สัญญา ๑๐” หมายถึง แนวความคิดความเข้าใจ สำหรับใช้กำหนดพิจารณาในการเจริญกรรมฐาน อันเป็นแนวคิด “การทบทวน ๕” อีกทางหนึ่ง [ฐานคามินีปฏิบัติ] ได้แก่

- (๑) “อนิจจสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขาร
- (๒) “อนตตสัญญา” คือ กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง
- (๓) “อสุภสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย
- (๔) “อาทีนวลสัญญา” คือ กำหนดหมายโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ
- (๕) “ปหานสัญญา” คือ กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิบากและบาปกรรมทั้งหลาย
- (๖) “วิราคสัญญา” คือ กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต
- (๗) “นิโรธสัญญา” คือ กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีต
- (๘) “สพฺพโลเก อนภิตตสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง
- (๙) “สพฺพสขุขารสุ อนิฏฐตสัญญา” คือ กำหนดหมายความไม่น่าปรารถนาในสังขารทั้งปวง
- (๑๐) “อานาปานสติ” คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก [ถ้าเป็นพระเสข ยังไม่ดับขันธปรินิพพาน ต้องมีชีวิตอยู่ จึงให้พิจารณาลมหายใจในฝ่ายกายสังขาร]

เพราะฉะนั้น โดยหลักๆ แล้ว “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” [อริยสัจ ๔-ปัจจุสมุปบาท ๑๒] ร่วมกับ “สัญญา ๑๐” [ไตรลักษณ์-สติปัฏฐาน ๔-อนุปัสสนา ๗] นั้น ย่อมเป็นองค์ความรู้สำคัญในการพิจารณาสภาวธรรมหรือธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นสังขารนิมิตในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้นๆ คือ การปรากฏขึ้นในขณะนั้น และในสมัยนั้น อนึ่ง ภาวะจิตของมนุษย์มีอารมณ์ความรู้สึกไม่คงที่ แปรเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกิดมาร่วมกันและดับไปร่วมกัน [วิญญาณปวัตติ ๑๔-หน้าที่จิตวิญญาณ โดยสรูป ปฏิสนธิ-ชวณะ-จुติ หรือ ภวังคจิต-วิถีจิต-ตกภวังค์] คำว่า “เหตุปัจจัย” ก็หมายถึง ภาวะจิตที่แปรปรวนไปตามเหตุปัจจัยทั้งหลาย รวมทั้งความยึดมั่นปณิธิแห่งแรงปรารถนาของตน “สัญญาเจตนา ๖” [อภิสังขาร ๓: เจตนาปรุงแต่งกรรม ได้แก่ บุญ-บาป-อานนฺตชา คือ จิตที่ฟ่องแผ้วปราศจากนิเวศน์] แต่ประเด็นสำคัญ จิตมนุษย์มักจะเกาะเกี่ยวยึดมั่นใน “โลกธรรม” ทั้ง ๘ หมายถึง ธรรมที่มีประจำโลก ธรรมดาของโลก ธรรมที่ครอบงำสัตว์โลก และสัตว์โลกก็เป็นไปตามมัน มี ๘ อย่าง คือ “มีลาภ-ไม่มีลาภ-มียศ-ไม่มียศ-นินทา-สรรเสริญ-สุข-ทุกข์” ให้สังเกตว่า ภาวะจิตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นสลับหมุนเวียนเปลี่ยนกันไปไม่รู้จบ คือ (๑) สิ่งที่ไม่ใคร่ปรารถนา ซึ่งเรียกว่า “อวิญญารมณ” กับ (๒) สิ่งที่ไม่ใคร่ปรารถนา ซึ่งเรียกว่า “อนิฏฐารมณ” และมักเรียกโดยรวมว่า “สังสารทุกข์แห่งภวจักร” อันนำมาซึ่งอกุศลผลวิบาก ได้แก่ ภพ-ชาติ-พยาธิ-ชรา-มรณะ พร้อมด้วยตั้งกิเลส คือ โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา ฉะนั้น ภาวะจิตหรือระดับคุณภาพชีวิตของคนส่วนใหญ่มักเป็นเช่นนี้ อยู่ในภาวะที่สับสนเนื่องกันไป เรียกว่า “ชีวิตสันตติในภวจักร” มีทั้งสุขคติและทุกข์คติ ผสมปนเปกันไป เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเล่า ไม่สิ้นสุด เดี่ยวก็มีกุศลจิต เดี่ยวก็มีอกุศลจิต แต่ในการปฏิบัติธรรมนั้น จะเน้นที่ทำความให้เป็นกุศลจิต เพื่อชำระจิตนั้นให้สะอาดบริสุทธิ์ เป็นจิตที่ฟ่องแผ้วปราศจากนิเวศน์คุณภาพจิตในลักษณะอาการเช่นนี้ จะเหนือภูมิจิต ที่เรียกว่า “กามาวจรภูมิ” แต่จิตที่ปราศจากนิเวศน์นั้น เป็น

จิตที่ก้าวไปสู่ “รูปาวจรภูมิ” [รูปาวจรจิต: ปฐมฌาน–ทุติยฌาน–ตติยฌาน–จตุตถฌาน] อนึ่ง การจะเข้าถึงจิตในระดับรูปฌานตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไปถึงจตุตถฌานได้นั้น ไม่ได้จัดอยู่ในแนวบำเพ็ญเพียรตะบะสุดโต่งอย่างเช่นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ที่ยังคงมีปฏิบัติกันมาถึงทุกวันนี้ เป็นแสวงหาอิทธิฤทธิ์หรืออิทธิปาฏิหาริย์ มากกว่าการแสวงหาปัญญาอันบริสุทธิ์ ที่เรียกว่า “อริยมรรค–อูตตริมนุสสรธรรม” คือธรรมยอดเยี่ยมของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาบัติ มรรค ผล แต่ยังไม่เรียกว่า “สมณธรรม” อย่างเต็มขั้น ที่จะก้าวล่วงไปถึง “พระนิพพานแห่งโลกุตตรธรรม” ตามคำสอนของพระศาสดาในพระธรรมวินัยนี้

ดังนั้น ความสับสนแยกแยะธรรมไม่ออกด้วย “ศีลบริสุทธิ์อันยิ่ง–สมาธิบริสุทธิ์อันยิ่ง–ปัญญาบริสุทธิ์อันยิ่ง” [วิสุทธิ ๗ แห่งไตรสิกขา] ได้ นั้น ย่อมปราศจากโอกาสที่จะเข้าถึง “อริยมรรคมีองค์ ๘” อันเป็นปฏิปทาอันประเสริฐยิ่งแห่งโลกุตตรภูมิได้ คือ ไม่สามารถใช้สมาธิอันบริสุทธิ์สัมปยุตต์ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ ให้รู้เห็นแทงตลอดด้วยปัญญาอันยิ่งในธรรมทั้งปวง [ธรรมจักร] ไม่มีปริชาหยังถึง [โยนิโสมนสิการ–ปฏิจจสมุปปาท ๑๒–อริยสัจ ๔] สภาวธรรมที่เป็นไปตามจริงแห่งธรรมชาติโดยไตรลักษณ์ [ยถาภูตญาณทัสสนะ: จักขุ–ญาณ–ปัญญา–วิชา–แสงสว่าง] คือ “ความรู้ความเห็นนามรูปแห่งสังขารทั้งหลายโดยสามัญลักษณ์แห่งไตรลักษณ์” [สัมมสนญาณ–อนุปัสสนา ๓: อนิจจานุปัสสนา–ทุกขานุปัสสนา–อนัตตานุปัสสนา] ด้วยเหตุนี้บุคคลที่จะสามารถบรรลุได้ถึงสมาธิขั้นสูงและปัญญาขั้นสูง ที่เรียกว่า “ญาณในวิปัสสนา” [ข้อ ๑ ในวิชา ๘] ซึ่งก็หมายถึง “วิปัสสนาญาณ ๕–วิปัสสนาญาณ ๑๐” (ข้อ ๓–๑๒ ในญาณ ๑๖, ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ: ข้อ ๖ ในวิสุทธิ ๗, อนุปัสสนา ๗ หรือ ฐานคามินีปฏิปทา–การทบทวน ๕ เพื่อให้เข้าถึงมรรค) นั้น จะต้องมีเวลาทุ่มเทอย่างจริงจัง เสียสละให้กับกิจภาวนานี้ อย่างสิ้นเหลือ อย่างเต็มกำลังความสามารถจริงๆ ไม่ใช่มาทำเล่นๆ เป็นลึงหลอกเจ้า หรือจะมาทำไปเรื่อยๆ โดยไม่รู้จริง [อวิชา] แล้วยังมโง่งมอย่างนั้นๆ ไม่เป็นท่ามุดไปเรื่อยๆ จนทำให้ถึงความเสียหายวิบัติ ที่เรียกว่า “ทิลลิวินิ” [ทูลีล–ออกนอกเขตธรรมวินัย–หลงงาย–สำคัญผิดในธรรมว่าได้บรรลุธรรมวิเศษแล้ว] ภาวะอันไม่ถูกต้องดังกล่าวนี้ เกิดจากการเตรียมตัวไม่ถึงพร้อมด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” อย่างแท้จริง ผิดทางตั้งแต่ไม่รักษาสมาทานศีลอย่างถูกขั้นตอน “ศีลวิบัติ” มีตั้งใจอย่างผิดๆ “มิจจาสมาธิ” มีความเห็นไม่ชอบด้วยธรรม “มิจจาทิลลิวินิ” แล้วตามด้วยความนึกคิดคำที่ผิดๆ “มิจจาสังกัปปะ” อย่างไรก็ตาม ในทางทฤษฎี ก็น่าจะพอเข้าใจกันได้พอสมควร แต่ในทางปฏิบัติ ต่างไม่นำพาซักกันไปปฏิบัติได้จริงเลย ฟังคำแนะนำมากแต่ไม่นำไปปฏิบัติ ก็สูญเปล่าอย่างไร้ค่า เพราะพระธรรมของพระศาสดาทั้งหลาย ต้องพิสูจน์ให้รู้จริงเห็นจริง [ญาณทัสสนะ–สหระคด้วย–ญาณ ในวิปัสสนา] ไม่ใช่เรื่องมานั่งเทียนคิดเอาเองอันไม่สมควร อีกไม่นานก็ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงโดยวิปริตโดยแท้ อันน่าเสียดายเวลาของชีวิตที่เสียไปวันกับลมหายใจที่ไร้ค่าเปล่า ถ้าบุคคลสำนึกคิดได้ว่าตนเองก็ตายเป็นเหมือนกันเช่นคนอื่นแล้ว ย่อมไม่เกิดความประมาทในชีวิต เมื่อได้รู้ได้เข้าใจพระธรรมในบางส่วนของพระตถาคตดีแล้ว ก็กำหนดไว้ในใจด้วยการเจริญ “มรณสติ–มรณัสสติ” (ข้อ ๗ ในอนุสติ ๑๐) คือ มรณสติระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศลธรรม เกิดความไม่

ประมาทและไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนขวยบำเพ็ญกิจและทำความดี และยอมเชื่อด้วยศรัทธาและนันทะอันแรงกล้าในธรรมแห่งธรรมชาติ “กฎแห่งกรรม” [กัมมสัทธา-วิปากสัทธา] และ “กัมมัตถสัทธา” [กฎแห่งสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นตน] และยังต้องประกอบด้วยความเชื่อด้วยใช้เหตุผล ในความเชื่อความศรัทธา ๔ ประการ [สัทธา ๔] ได้แก่

- (๑) “**อาคมณสัทธา**” คือ ความเชื่อความมั่นใจของพระโพธิสัตว์ อันสืบมาจากการบำเพ็ญสั่งสมบารมี
- (๒) “**อริคมณสัทธา**” คือ ความเชื่อมั่นในพระอริยบุคคล ที่เข้าถึงด้วยการบรรลุธรรมเป็นประจักษ์
- (๓) “**โอบกัปณสัทธา**” คือ ความเชื่อหนักแน่นสนิทแน่ว เมื่อได้ปฏิบัติก้าวหน้าไปในการเห็นความจริง
- (๔) “**ปสาทสัทธา**” คือ ความเชื่อที่เป็นเพียงความเลื่อมใสจากการได้ยินได้ฟังพระธรรมอย่างถูกต้อง

ฉะนั้น ปัจจัยทั้งหลายที่ได้กล่าวบรรยายมาข้างต้นทั้งหลายนั้น เป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะทำให้ผู้ถือปฏิบัติด้วยปฏิบัติทานอภัย ให้ก้าวหน้าและสร้างสมบุญบารมีอย่างถูกต้อง ไม่ต้องไปเสียเวลาค้นหาอะไรเพิ่มเติมจนเกิดการฟั่นเฟือน เป็นจิตหวั่นไหว ฟุ้งซ่านไป สักสายไป ไม่เป็นกระบวนการของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง แต่เมื่อเข้าใจดีแล้ว แล้วยังลังเลไม่ลงมือทำจริงสักที ก็รอไว้ชาติหน้าว่าว่างๆ ก็แล้วกัน เพราะบุคคลนั้น มี “**อวิชชา**” ครอบงำจิตใจเป็นทุนเดิมอีกเช่นเดียวกัน ไม่เกิดปัญญาขึ้นตามเป็นจริง แม้จะได้ฟังได้อ่านพระธรรมที่ถูกต้องดีแค่ไหนก็ตาม ก็ยังเหมือนเดิม คนเหล่านี้ เป็นอันตรายต่อสมาธิของผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพราะแม้เรื่องสนทนาก็กลายเป็นเรื่องออกนอกทาง “**มัชฌิมาปฏิทา**” [ไม่อยู่ใน-วัตถุกถา ๑๐] มักเป็นเรื่องชักชวนพาไปนรกอบายภูมิ มากกว่าไปสู่เรื่องพอกพูนความเจริญในทางธรรม ยิ่งคบหาสมาคมด้วย ยิ่งทำให้เสียเวลา เพราะทุกวันมันแก่ชราพยาธิลง ไปเรื่อย แล้วขอลถามว่า “**เคยจะตายมาบ้างแล้วยัง**” ก็เอาให้ถึงขั้นได้ตั้งลาคนรอบข้างกัน มาดูใจกันรอบสุดท้าย แล้วเลือกไม่ตาย แล้วคิดอย่างไรต่อหลังจากนั้น สัก ๒-๓ วัน ห่างวันใกล้ตายอย่าให้นาน ลองหวนคิดให้ดี วันนี้อาจเป็นวันตายครั้งใหม่ครั้งสุดท้ายก็ได้ แล้วเตรียมเสียบงธรรมไว้เดินทางไปปรโลกดีแล้วหรือยัง ท่านผู้เจริญ ผู้มีอายุ โส อย่ามีอายุยืนเพราะกินข้าวกินกามเพียงอย่างเดียว ไม่ใช่เรื่องที่บัณฑิตและพระอริยเจ้าสรรเสริญ ไม่ว่าผีตาย เทวดา หรือ สมณะ ต่างกลัวคนปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องตามคำสอนของพระศาสดา ความตายไม่ใช่เรื่องยิ่งใหญ่สำหรับคน ๓ จำพวก ดังกล่าว เพราะในกลุ่มแรก ต่างเป็นผีอยู่แล้ว ส่วน ๒ กลุ่ม หลังนี้ เป็นเทวดาเดินดินและยังปฏิบัติธรรมเช่นกัน อีกไม่นานถ้าตาย ก็อาจเป็น “**วิสุททธิเทพ**” [พระอรหันต์] ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้ไม่ได้ ก็ก่อนตายก็ให้จิตตกอยู่ในภูมิ “**พรหมโลก**” [รูปพรหมภูมิ: ปฐมฉาน-ทุติยฉาน-ตติยฉาน-จตุตถฉาน] ก่อนก็แล้วกัน ถ้าหายใจเฮือกสุดท้าย ไม่คิดอะไรมาก [แบ่งมรดกในพินัยกรรมเสร็จพอดี โลงใจ ไม่คิดใจอะไรอีก ให้สมควรหมดแล้ว เกิดปีติเห็นความเป็นอนัตตาพอดี] พอจิตตกไปอยู่ในภาวะสงบสงัดเย็นทั้งกายและจิตปราศจากนิวรณ์ มีอายุมาตั้งนานมาได้ดีที่ลมหายใจเฮือกสุดท้าย ก็ขอลาจุติไปปฏิสนธิในชั้น “**รูปพรหม**” ก็แล้วกัน ในทางกลับกัน ถ้าหายใจตั้งแต่ตอนนี้ คิดให้ได้เหมือนเมื่อกี้แล้วไม่ตายง่ายๆ อีกหลายปี จะไม่ได้ขึ้นพระอนาคามีหรือ ธรรมเริ่มที่ลมหายใจของตนเอง อย่าหายใจทิ้งอย่างไร้ค่าเพื่อพอกพูนกิเลสอยู่ไกลเลย เวลามันใกล้จะหมดแล้ว ลองคิดใหม่ ถ้าจะตายคืนนี้ ยังต้องคิดอะไรอีก ที่มันเป็นจริงในชีวิตที่ไปปรโลกภพหน้า รับรองไม่ตายขาดสูญหรือ

โลกหน้ามีจริง เรื่องนี้ ผู้เขียนบรรยายไม่ได้เป็นผู้ยืนยันเอง แต่พระตถาคตตรัสสอนไว้ในเรื่อง **“ทัญญูสัมปทา”** ไว้แล้ว เป็นเรื่องที่ **“คิดถูกต้อง–คิดไม่ผิด”** ดังนี้

“ทัญญูสัมปทา” หมายถึง ความเห็นว่า (๑) ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล (๒) การบุญย่อมมีผล (๓) การบวสรวางย่อมมีผล (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๕) โลกนี้มีอยู่ (๖) โลกอื่นมีอยู่ (๗) มารดามีอยู่ (๘) บิดามีอยู่ (๙) สัตว์ที่จุติและอุบัติมีอยู่ (๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีอยู่ในโลก (๑๑) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้ง ซึ่ง โลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลก

แล้วยังจะไม่เชื่ออีกหรือ ที่พวกโฆษณาโรงหลอกให้ชื่อของทำไมไปเชื่อพวกมัน นี่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ดีแล้ว ยังไม่เชื่อ ทำตาเหลือก ทำเป็นเก่งกว่าด้วยถือมานะ ถ้าแน่จริง เวลาตายอย่าเอาไปเผาที่วัดคูลี โยนทิ้งแถวถังขยะข้างถนนไม่ดีกว่าหรือ เพราะวัดก็คือสถานที่เผยแพร่พระธรรมมากกว่ามาปวดหัวกับพวกนอกศาสนา มาตายให้รักวัดเปล่า เพราะอย่างไรก็ไม่เชื่อพระธรรมของพระศาสดาอยู่แล้ว เสียเวลาเปล่า เสียเงินใส่ซองเปล่าๆ เอาเงินนั้นไปช่วยเด็กกำพร้าหรือบ้านคนชราดีกว่า ได้ประโยชน์มากกว่ากัน มันเป็นเรื่องแปลก ที่พวกไม่มีศาสนาตาย เอาไปเผาในวัด เอาไปทิ้งกองขยะดีกว่า ก็ลองคิดพิจารณาดูให้ดี พวกไม่เคยสร้างความดีให้ตนเองและสังคม เป็นพวกไร้ค่า เหมาะจะไปทำบุญให้ต้นไม้ ไม่มีคุณค่าความเป็นมนุษย์ เพราะไม่ถึงพร้อมด้วย **“วิชาและจรณะ”** ทั้งที่มีโอกาสทำได้ แต่เลือกไม่ทำ บ้าหากินจนเป็นบ้าอีกรอบ คิดหาประโยชน์ทุกขณะ ครอบพระยังขอห่วยเป็นค่าตอบแทน เป็นต้น พระราชาญ โยนกล้วยกับเงาะใส่กระบาะให้ ยังแถบตีไปเป็นห่วยได้อีก กล้าย ๕ เงาะ ๕ ไปซื้อห่วยบน ๕๕ ล่าง ๕๕ แถบถูกห่วยได้ ชื่อข้าวของถวายกันใหญ่ พระรูปนั้น อาจเป็นเจ้าหน้าที่กองฉลาดเก่าในชาติที่แล้วระดับเจ้าพ่อก็ได้ ไม่ขอยืนยันเล่าสู่กันฟังตามแบบชาดก ทำอะไรก็ตีเป็นห่วยถูกทุกวัดก็ได้ เจ้ามือห่วยได้ดินคงเปล่าไว้เป็นเสี้ยนหนามแก่กรรมง นรชนเหล่านี้มีกรรมขึ้นแก่กัน หนี้กันไม่พ้น เพราะเข้ากับทฤษฎี **“สัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน”** มิฉะนั้น ก็ให้คิดไปตามแนวที่ว่า **“อะไรจะเกิด–ก็ให้มันเกิด”** ทุกอย่างมันไม่มีจริง เราไม่ใช่เจ้าของ เราบัญชาให้เป็นไปตามที่นึกคิดได้ไม่ มันเป็นโลกแห่งสังขตธรรม โลกแห่งการปรุงแต่งขึ้นด้วยจิตของผู้มันเอง ต่างคนต่างคิดต่างเป็นไปตามอำนาจแห่งกิเลสตัณหา นั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม ประการสุดท้ายนี้ อย่าลืมเรื่อง (๑) **“ญาณทัสสนะ”** [สติสัมปชัญญะ–ยถาภูตญาณทัสสนะ: ปัญญาารู้เห็นไปตามเป็นจริงตามธรรมชาติ] กับ (๒) **“สัมมาทัญญู–ทัญญูสัมปทา”** [ปัญญาในวิปัสสนาที่เป็นตาม **ยถาภูตญาณ–ธรรมฐิติ–ธัมมัญญูติญาณ**: ปัญญาเห็นธรรมตามหลักปัจจัยการ] องค์ประกอบเหล่านี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติธรรมนั้น ก้าวไปอย่างถูกต้อง ไม่หลงทิศหลงทาง ออกนอกกลุ่มออกทางแทนที่จะเป็น **“วิชา”** กลับไปเป็น **“ฉิรัจฉานวิชา”** ไป เพราะความไม่รู้จริงด้วย **“วิปัสสนาภูมิ–ภูมิปัญญา”** ที่ใช้เป็นพื้นฐานในการมโนการกรรมฐาน [กรรมฐาน ๔๐: สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา ได้แก่ (๑)

กถิม ๑๐ (๒) อสุภะ ๑๐ (๓) อนุสติ ๑๐ (๔) อัปมัณญา ๔ (๕) อาหารปฏิภุสสัญญา ๑ (๖) จตุธาตวัญฐาน ๑ (๗) อรูป ๔ ให้สังเกตว่า รูปฌาน ๔ ไม่ถืออยู่ใน กรรมฐาน ๔๐ นี้ แต่ถือเป็นปฏิบัติธรรมที่ต้องทำให้ได้ เพื่อเข้าสู่ภูมิแห่งวิปัสสนา ถ้าไม่ได้ถึง “ฌานแห่งอรัญญูปนิชฌาน” คือ การเพ่งอารมณ์ใน กรรมฐาน ๔๐ นี้ เน้น **อานาปานสติสมาธิ** ก่อน ก็จะเข้าสู่ “ฌานแห่งลักขณูปนิชฌาน” คือ การเพ่งสามัญลักษณ์โดยไตรลักษณ์ ย่อมทำได้ยาก เพราะคิดขั้นตอน ที่ต้องปฏิบัติไปตามลำดับ] ทั้งหลาย อย่าลืมว่า การปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเป็นสมณะหรือวิปัสสนาก็ตาม ต่างเรียกว่า “ฌาน” [Meditation] หมายถึง การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่นๆ ซึ่งตามแนวปฏิบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เน้น **“สมาธิประกอบด้วยปัญญาเห็นธรรมตามเป็นจริง”** [ญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณ] โดยมีจุดหมายสูงสุด คือ การชำระจิตให้บริสุทธิ์ปราศจากนิวรณ์และกิเลสทั้งปวง เพื่อให้หลุดพ้นจากสังสารทุกข์แห่งภวัจกรทั้งหลาย ข้อประพฤติปฏิบัติอันยิ่งนี้ คือ ขั้นตอนอันเป็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องตามพระสัทธุดาสน์ของพระศาสดา ไม่ใช่คำสอนจากพระอริยสาวกของพระตถาคต ที่เป็นคำแนะนำให้เป็นอุบายวิธีที่แยกกายและตรงกับจริตความหมายบางของกิเลสแต่ละคน เพื่อช่วยให้ประสบความสำเร็จในการบรรลุนิพพานเร็วขึ้น ข้อสำคัญ คือ **“อย่าสุดโต่งในการบำเพ็ญเพียรภาวนากรรมฐาน”** [มานะ ๓ (พระศาสดาตรัสคู่กับ ตัณฑหา ๓): ความถือตัว ได้แก่ (๑) “มานะ” ความถือตัวอยู่ภายใน โดยมีตัวตนที่ต้องคอยให้ความสำคัญ ที่จะพะเนาะจะบำเรอจะยกจะชูให้ปรากฏหรือให้เด่นขึ้นไว้ อันให้คำนี้ที่จะแบ่งแยกเราเขา จะเทียบ จะแข่ง จะรู้สึกกระทบกระทั่ง (๒) “อติมานะ” ความถือตัวเกินลวง โดยสำคัญตนหยาบรุนแรงขึ้นเป็นความยกตัวเหนือเขา ดูถูกดูหมิ่น เหยียดหยามผู้อื่น (๓) “โอมานะ” ความถือตัวต่ำค้อย โดยเหยียดตัวเองลงเป็นความดูถูกดูหมิ่นตนเอง] เพราะเป็น **“การขัดขืนอริยะแห่งธรรมชาติ”** และธรรมชาติก็มีความเป็นไปตามธรรมชาติ เพียงแต่ว่า มนุษย์จะเข้าใจธรรมชาติได้ดีแค่ไหน คือ มีปัญญาประกอบด้วย (๑) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” กับ (๒) “สัมมาทิฏฐิ-ทิฏฐิสัมปทา” นั่นเอง และข้อคิดประการหนึ่ง คือ **“มนุษย์ไม่เก่งเกินธรรมชาติได้จริง”** เพราะมนุษย์แพ้ภัยตนเอง คือ **“ความตาย-มรณะ”** ก็ให้ยอมตายซะ ตามเวลาอันควรแก่กาล แต่ก่อนตาย ก็อย่างที่ว่า ทำความดีด้วยการเข้าถึงธรรมวิเศษตามที่พระศาสดาทรงสอนไว้ คำว่า **“อมตะ-อมตธาตุ”** มีความหมายเป็น **“นิพพาน-นิพพานธาตุ”** เท่านั้น ไม่ต้องมาเกิดอีก [ชาติ-Rebirth ในปัจจุสมุปบาท] ฉะนั้น ในธรรมทั้งหลายเหล่านี้ เป็นเรื่องของการใช้เวลาศึกษาค้นคว้าวิจัยธรรมเหล่านั้นจริงๆ ถึงจะรู้แจ้งเห็นจริง ดังที่พระพุทธองค์ทรงดำเนินแนวทางเป็นตัวอย่างที่ดีพร้อม ไม่มีมนุษย์ใดเสมอพระองค์ไม่ เสียดการเปล่าที่จะไปสร้างนิกายใหม่ๆ ขึ้นมาให้รักโลก เพื่อหาสาวกผู้จนปัญญาเข้าไปศรัทธาเลื่อมใส พอไปถึงที่สุดแห่งธรรม ก็วกกลับมาที่พระธรรมของพระศาสดาอีก ถ้ายังไม่ตายก็พอกลับตนได้ทัน แต่พวกโศคร้ายตายก่อน ก็นำเวทนาสังเวชเพราะกรรมแห่งตนชักนำไปหาภูมิอันต่ำเอง ไม่ยอมใช้เหตุผลประกอบด้วยปัญญาของตนเองอย่างถูกวิธี [โยนิโสมนสิการ] แทนที่จะเกิดปัญญาเห็นธรรมเห็นความโง่เขลาเบาปัญญาของตน กลับย้อนศรว่าตนฉลาดขึ้นไปอีก ก็โดนอวิชชากิเลสเล่นงานเข้าให้ พ่อแม่ลูกเมียหรือหัวไปเดือนก็ไม่เชื่อ ว่าตนเองหลุดพ้นแล้ว ไปเสียอย่างนั้น ก็ให้มนต์พระไปสวดบังสุกุลเป็นบังสุกุลตายให้เลยดีกว่า เพราะสุดท้าย ก็กลายเป็นร่างทรง เพิ่มยอดสติที่สูงสุดแห่งที่สุดอภิชัยของโลก นี่คือผลงานในระดับโลกอีกเช่นกัน ไม่ใช่เรื่องเล่นๆ

อย่างไรก็ตาม สังคมไทยยังไม่ใช่สังคมแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง การเข้าถึงข้อมูลที่เป็นความจริงก็ยังไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างถูกต้อง เพราะคนส่วนใหญ่ไม่ได้สร้างสมประกอบแห่งการเรียนรู้ ที่จะต้องมีต้องใช้ตลอดชีวิต เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในสังคม คนที่ด้อยโอกาสที่จะเข้าถึงความจริง จึงเป็นกลุ่มคนที่เสียโอกาสอย่างน่าเสียดาย เรียนสูงก็ไม่ได้ ไม่เรียนก็ผิดกฎหมาย ก็เลยกลายเป็นฝึบกันส่วนใหญ่ พอไปใช้เทคโนโลยีขั้นสูงที่ภูมิปัญญาไม่ถึงไม่ควร ก็เลยพากันสร้างสังคมที่ด้อยคุณภาพมากกว่ามีคุณภาพที่สมควร ให้สังเกตการแสดงความเห็นในสังคมเครือข่าย ที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม เพราะเป็นวัฒนธรรมใหม่ของโลก เวลาทำอะไรที่รู้ไม่จริงก็พากันแตกตื่นทำหน้าที่ส่งข่าวที่ผิดถึงกัน คือ โง่อย่างทั่วถึงกลัวจะโง่ไม่เท่ากัน แต่ที่สำคัญ คนส่วนใหญ่ไม่คิดที่จะใช้สื่อเครือข่ายสังคมเป็นมหาวิทยาลัยแห่งการเรียนรู้ คือ “เป็นตาทิพย์-เป็นหูทิพย์” ที่จะศึกษาค้นคว้าความรู้จากโลกอินเทอร์เน็ตอย่างถูกต้อง ความมีเขาว์ปัญญา ปฏิภาณไหวพริบ ดังกล่าวนี ก็เกิดจากจิตที่เป็นสมาธินั่นเอง คือ (๑) การเกิด “ญาณทัตสนะ” กับ (๒) การเกิด “ปัญญาหยั่งรู้” [ญาณ] ในเรื่องราวทั้งหลาย โดยใช้เหตุผลถูกต้อง มีปัญญาเป็นหลักสำคัญ ขั้นตอนการพัฒนาสมาธิและการพัฒนาปัญญาดังกล่าวนี คือ การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง ไม่ใช่เกิดสออบรมกันอย่างผิด ไม่เกิดผลอย่างแท้จริง นั่นคือ (๑) ไม่เกิดความรู้ความเห็นที่เป็นจริง (๒) ไม่เกิดปัญญาไหวพริบ ปฏิภาณ หรือว่า ทั้งผู้สอนและผู้เรียนก็พอๆ กัน ที่เรียกว่า “ชนผู้หลงทิศ” ได้เวลามารวมกันที่จุดนัดพบ เช่น แถวบั้นน้ำมัน เปลี่ยนมาเป็นวัดหรือสำนักปฏิบัติธรรม สิ่งเหล่านี้ ก็เป็นเรื่องที่ควรสอนฝึกอบรมให้ปฏิบัติได้จริงตั้งแต่ในโรงเรียนจนถึงมหาวิทยาลัย รวมทั้งวัดต่างๆ ต้องรับผิดชอบในเรื่องทำคนให้ฉลาด เป็นผลเมืองที่มีคุณภาพ ไม่ใช่เจอหน้าแจกซองฟ้าป้ารำไป พอเจอแล้วหัวใจเดาะ เกิดความเบื่อหน่ายในวิถีคิดและกากระทำที่ผิดไปจากพระสัทศาสนาของพระศาสดา ที่มีวาระซ่อนเร้นในการใช้พระศาสนาผิดทาง ไม่เป็นไปตามหลักความจริงแห่งปัญญาใน “มัชฌิมาปฏิปทา” อย่าลืม ป้าแหงเจ้าเก่าบ้านข้างวัดฝากมาว่า: “อย่าพากันทิ้ง ญาณทัตสนะ กับ สัมมาทิฏฐิ เป็นเด็ดขาด แก่ฝากให้ละอายใจในการทำชั่วด้วย” ก็เป็นความจริงแท้

